

Verslag van een openbaar verhoor

De parlementaire enquêtecommissie Corona heeft op 31 augustus 2026 **mevrouw Schouten** als getuige gehoord.

Voorzitter: De Kort

Griffier: Rijkers

Aanwezige leden van de commissie: Huidekooper, De Kort, Lammers, Mutluer en Poortman.

Aanvang 10.00 uur.

De **voorzitter**:

Ik open de vergadering. Het is vandaag maandag 31 augustus 2026.

Ik verzoek de griffier om mevrouw Schouten naar binnen te leiden.

(Mevrouw Schouten wordt binnengeleid door de griffier.)

De **voorzitter**:

Mevrouw Schouten, van harte welkom. Voordat we gaan beginnen, geef ik de aanwezige pers kort de gelegenheid voor een fotomoment.

(Er worden enkele foto's gemaakt.)

De **voorzitter**:

Corona was een pandemie die begin 2020 leidde tot een wereldwijde crisis. Het kabinet nam maatregelen die ons troffen in het dagelijks leven. Ook de Tweede Kamer had een belangrijke rol in die besluitvorming. Als parlementaire enquêtecommissie Corona zijn wij ingesteld om met een grondige, breedgedragen terugblik vanuit de Tweede Kamer te komen op die coronaperiode om te leren voor een eventuele volgende pandemie of langdurige crisis.

Mevrouw Schouten, u bent opgeroepen als getuige. U was ten tijde van de pandemie, zowel in het kabinet-Rutte III als in het kabinet-Rutte IV, vicepremier namens de ChristenUnie. In dat eerste kabinet was u minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. In het kabinet-Rutte IV was u minister voor Armoedebeleid, Participatie en Pensioenen. Vanuit die rol bent

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.

Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

u opgeroepen voor de enquêtecommissie. Dit verhoor vindt plaats onder ede. U heeft ervoor gekozen de eed af te leggen. Daarmee bent u gehouden de gehele waarheid en niets dan de waarheid te zeggen.

(In handen van de voorzitter legt mevrouw Schouten de eed af.)

De **voorzitter**:

Dan staat u nu onder ede. U mag weer gaan zitten. Voordat we gaan beginnen: heeft u nog vragen aan de commissie?

Mevrouw **Schouten**:

Nee.

De **voorzitter**:

Dit verhoor zal worden afgenomen door collega Huidekooper en mijzelf. Het kan overigens ook nog zo zijn dat collega Mutluer enkele aanvullende vragen gaat stellen. We hebben veel te vragen, dus laten we beginnen. Voor het eerste onderwerp geef ik graag het woord aan collega Huidekooper.

De heer **Huidekooper**:

Dank, voorzitter. Ik nam nog even een slokje water. Ik heet u van harte welkom; goedemorgen, mevrouw Schouten. Ik zou het tijdens het eerste blok met u willen hebben over de wijze waarop het kabinet beslissingen neemt gedurende de coronapandemie. Ik leid dat ook even in.

Het kabinet komt in aanloop naar een besluit over coronamaatregelen in verschillende overleggen bij elkaar en ook in wisselende samenstellingen. Ik ga ze niet allemaal toelichten, want de overleggen zijn in verschillende verhoren al aan bod gekomen, maar het gaat onder andere over het Torentjesoverleg, de Catshuissessies, die op zondag plaatsvinden, en de overleggen gedurende de Ministeriële Commissie Covid-19, oftewel de MCC. Voorafgaand aan de besluitvorming in de ministeriële commissie komt de kernclub, bestaande uit de premier, de ministers van VWS en de minister van Justitie en Veiligheid, samen in het Torentjesoverleg. Mijn eerste vraag aan u zou zijn: hoe belangrijk vond u de rol van het Torentjesoverleg in de besluitvorming van het kabinet?

Mevrouw **Schouten**:

Ik ben zelf natuurlijk niet aanwezig geweest bij het Torentjesoverleg. Dat waren inderdaad, zoals u zei, de minister van JenV, de ministers van VWS en

de minister-president. Ik had de indruk dat dat meer was om ook elkaar gewoon op de hoogte te houden van wat er speelde. Ik had niet direct de indruk dat dat nou besluitvormend of iets dergelijks was. Dat kon ook niet, want dat was geen formeel gremium. Maar ik had daar niet volledig zicht op, zeg ik in alle openheid.

De heer **Huidekooper**:

U gaf het al aan: u zat daar niet aan tafel.

Mevrouw **Schouten**:

Nee.

De heer **Huidekooper**:

Dat zien we inderdaad ook in de stukken terug. Hoe hield u zicht op wat er besproken werd in dat overleg?

Mevrouw **Schouten**:

Nou, het was niet zo dat wij bezig waren met wat er in dat overleg werd besproken. U moet zich voorstellen: als je in een kabinet zit, heb je wel vaker momenten dat je met een kleiner clubje bewindspersonen overleg hebt over onderwerpen die aan de orde zijn. Voor mij ... Ik had natuurlijk het Catshuisoverleg, waarin we eigenlijk meer in een wat benen-op-tafelachtige setting spraken over de ontwikkelingen rondom het virus. Er was uiteraard ook de ministeriële commissie; daar heeft u ook al aan gerefereerd. In de ministerraad spraken we er natuurlijk ook over.

De heer **Huidekooper**:

Vond u het logisch dat u niet bij het Torentjesoverleg aan tafel zat?

Mevrouw **Schouten**:

Ik heb mezelf nooit de vraag gesteld of ik daarbij moest zijn, want dat was, voor zover ik heb begrepen – die indruk kreeg ik ook wel – meer gericht op: "Hoe gaat het met iedereen? Waar staan we? Wat zijn de recente ontwikkelingen?" Dat was ook echt gericht op het zorgdomein, want daar ging het natuurlijk meestal over of op ontwikkelingen die er waren rondom zaken die met handhaving en dergelijke te maken hadden. Ik kreeg niet de indruk dat dat besluitvormend was of dat daar nou hele richtinggevende uitspraken werden gedaan.

De heer **Huidekooper**:

Vanuit de redenering die u net noemt, heeft u dus ook nooit ter discussie gesteld dat u daarbij zou willen zijn?

Mevrouw **Schouten**:

Nee, dat heb ik niet gedaan.

De heer **Huidekooper**:

Oké, dan hebben we dat in ieder geval helder. U was naast minister voor Landbouw tegelijkertijd ook vicepremier.

Mevrouw **Schouten**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Als vicepremier komt er natuurlijk ook een taak bij om de belangen van de ChristenUnie binnen het kabinet te behartigen. Hoe deed u dat rondom het Torentjesoverleg, waar de ChristenUnie dus niet bij aanwezig was?

Mevrouw **Schouten**:

Ja, ik ... Ehm ... Wij hadden de gesprekken in het Catshuis en uiteindelijk ook de besluitvorming in de ministeriële commissie. Dat waren voor mij de ankerpunten, zeg maar, waarin je gewoon ook ... Voor de goede orde: uiteraard, als vicepremier houd je ook de belangen van je smaldeel in de gaten en ook de inbreng van wat een partij belangrijk vindt, maar het is niet zo dat ik daar alleen maar een ChristenUniestandpunt zat te vertegenwoordigen. Je was met elkaar aan het zoeken: wat is op dat moment het beste om te doen? Het was in het Catshuis ook met name een gedachte-uitwisseling waarin je verschillende belangen afwoog. De Ministeriële Commissie Covid was het gremium waar je uiteindelijk ook besloot met elkaar: gaan we deze kant op, ja of nee? Het is in mijn beleving dus niet zo dat het Torentjesoverleg daarin zo'n prominente rol had. Dat had in mijn optiek een andere functie, want we hadden de besluitvorming in de ministeriële commissie.

De heer **Huidekooper**:

Dus voor de duidelijkheid: u had niet het gevoel dat het, doordat niet u of een van uw collega's van de ChristenUnie bij het Torentjesoverleg aanwezig was, bemoeilijkt werd om de belangen te behartigen die u in uw rol als vicepremier moest ook moest behartigen, namelijk die van de ChristenUnie?

Mevrouw **Schouten**:

Nee. Ik had daar ook andere mogelijkheden voor.

De heer **Huidekooper**:

Oké, dan is dat helder. U gaf net ook aan dat u wel zicht had op wat er besproken werd, ook door middel van uw regelmatige aanwezigheid in het Catshuis op zondag. Dan zou mijn vraag aan u wel zijn: hoe had u dan zicht op wat daar in dat Torentjesoverleg besproken werd? Hoe kreeg u dat zicht?

Mevrouw **Schouten**:

Het ging niet zozeer over wat er in het Torentjesoverleg werd besproken. Het ging meer over de actuele situatie rondom het virus en de infectiebestrijding, rondom eventuele maatregelen die genomen moesten worden of weer afgeschaald werden en de weging die je daar gewoon steeds met elkaar zit te maken, zo van: wat is dan ... Wat prevaleert dan en welke keuzes ga je maken? En dat ... Het was dus niet zo dat ik dacht dat het Torentjesoverleg daar nou heel bepalend in was. Het was echt op basis van de actuele situatie die we op dat moment ook kregen, onder andere ook voor de verspreiding van het virus. En: wat staat ons te doen? Dat was eigenlijk meer de vraag.

De heer **Huidekooper**:

Toch wordt er op enig moment voorgesteld om te stoppen met het Torentjesoverleg. Dat zien wij in de geopenbaarde Catshuissheets van 30 mei. Waarom was dat?

Mevrouw **Schouten**:

Dat kan ik mij niet meer herinneren. Dat weet ik ...

De heer **Huidekooper**:

Daar heeft u geen zicht op.

Mevrouw **Schouten**:

Nee, nee.

De heer **Huidekooper**:

Oké, dan is dat helder. Wij zien dat het Torentjesoverleg natuurlijk na die ... Of op zondag ... Ik moet 'm even anders inleiden. Op zondag vindt het Catshuis plaats. De Torentjesoverleggen zijn ook vrij frequent, op een gegeven moment bijna dagelijks dan wel dagelijks. Vervolgens vindt de coronabesluitvorming op de dinsdag plaats in de MCC, waar dan ook een

aantal bewindspersonen voor het eerst aanschuift in die besluitvorming. Mijn vraag aan u zou zijn: wat betekende het voor de kabinetsleden die aanschoven op dinsdag voor hun informatiepositie dat zij niet aanwezig waren op zondag in het Catshuis dan wel bij de Torentjesoverleggen?

Mevrouw **Schouten**:

Ehm ... Wij zaten natuurlijk inderdaad met meer bewindspersonen in het kabinet dan dat er aanwezig waren bij het Catshuisoverleg. Het was natuurlijk wel zo dat we via de ambtelijke lijn ook allemaal wel geïnformeerd werden over zaken die speelden. Ik heb een behoorlijk lange tijd, ook samen met Wouter Koolmees – ik denk dat u het daar dat ook in zijn verhoor over heeft gehad – terugkoppeling gegeven aan andere collega's in het kabinet over wat er dan besproken werd, zodat zij al wel, zeg maar, op de hoogte kwamen, om ervoor te zorgen dat zij konden horen wat daar een discussie was geweest. Dus juist als vicepremier had ik wel een soort rol tussendoor om onze kabinetsleden breder te informeren over wat er besproken was. Zij werden natuurlijk vanuit hun eigen lijnen ook wel voorbereid. En iedereen had natuurlijk ... Dat was in mijn geval ook zo: als ik een Catshuissessie had gehad, dan informeerde ik zelf ook de andere bewindspersonen van mijn smaldeel over wat daar besproken was. Dus dat verliep eigenlijk wel een beetje, in ieder geval bij mij, via die lijn, zodat zij bij wijze van spreken niet pas dinsdag te horen kregen wat er besproken was; ik gaf dat zelf ook door in mijn eigen smaldeel.

De heer **Huidekooper**:

Vond u dat het nog mogelijk was om op die dinsdag grote wijzigingen in het voorstel, dat dus al vanaf die zondag in voorbereiding was, aan te brengen? Was dat nog mogelijk voor bewindslieden die pas op die dinsdag aan mochten schuiven?

Mevrouw **Schouten**:

Als u zegt "grote wijzigingen", dan weet ik dat niet, maar dat was omdat de marges gewoon steeds heel smal waren. Ehm ... Wij kregen, zeker in het begin, natuurlijk te maken met de situatie waarin de besmettingen en de ic-opnames heel snel toenamen. Op dat moment wil je aan de ene kant in alles proberen om te voorkomen dat je hele zware maatregelen moet nemen voor de samenleving, want we waren ons zeer wel bewust dat dat een grote impact zou hebben. Tegelijkertijd wilden we absoluut voorkomen dat er een "Bergamotscenario" – zo noemden we het altijd – zou optreden: dat de ic zou overlopen. Dus die marges waren überhaupt heel smal. Het was niet zo

dat er nou nog enorme grote keuzevrijheid was om daar heel veel zaken nog te betwisten.

De heer **Huidekooper**:

Wij kennen die context.

Mevrouw **Schouten**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Het is goed dat u die noemt, hoor, maar tegelijkertijd is het zo dat die in meerdere verhoren aan bod geweest is. Wat wij met de commissie ook proberen te onderzoeken, is: in hoeverre was er op die dinsdag nog ruimte voor kabinetsleden die bijvoorbeeld niet op die zondag of niet bij de Torentjesoverleggen aanwezig waren, om echt majeure wijzigingen in het pakket voor te stellen? De reden is dat er hier natuurlijk ook al verschillende verhoren zijn geweest die aangeven: na die zondag in het Catshuis wisten we eigenlijk wel op grote lijnen wat we zouden gaan doen. We zien natuurlijk ook dat in de media vaak op de zondag, de maandag, al grote delen van het pakket bekend werden gemaakt. Dus vandaar ook de vraag, omdat u niet bij dat Torentjesoverleg aanwezig was: had u toch dat gevoel van "we staan hier eigenlijk voor een fait accompli of had u het gevoel "we kunnen hier nog grote wijzigingen in de besluitvorming aanbrengen"?

Mevrouw **Schouten**:

Nou, er zijn diverse keren toch echt wel ... Nogmaals, het Torentjesoverleg is voor mij niet een maatgevend iets geweest. Het ging vooral om wat ik dan maar "Catshuisdiscussies" noem. Ik herinner mij een aantal discussies over bijvoorbeeld de vraag of het onderwijs wel of niet dicht moest. Aan de ene kant lag er een advies van het OMT, dat zei: zo veel mogelijk beperken. Wij maakten toch echt andere keuzes, ook in het belang van het welzijn van jongere kinderen op dat moment. Die discussie werd al wel gevoerd op zondag. Men wist dus al wel dat er verschillend over werd gedacht. Richting de MCC werd dat ook wel meegenomen. Als u spreekt over "majeure wijzigingen"... Ik denk dat op dinsdag ... Ik sla een beetje aan op het woord "majeur". Die ruimte was sowieso minimaal. Dat was eigenlijk telkens de situatie waarin wij zaten.

De heer **Huidekooper**:

Heeft u dat ooit als problematisch ervaren? Heeft u dat ooit aan de orde

gesteld? Dan heb ik het dus niet alleen over de rol van het Catshuis, maar ook over het Torentjesoverleg in aanloop naar de besluitvorming op de dinsdag in de ministeriële raden.

Mevrouw **Schouten**:

Nou, ik vond het wel belangrijk dat de andere collega's goed werden meegenomen, want het is natuurlijk niet zo dat het besluit echt in die ministeriële commissie genomen moet worden. Daar konden alle bewindspersonen ook bij aanschuiven. De ministeriële commissie heeft geen verplichting. Je kan daarbij komen. In de praktijk ging vrijwel iedereen naar de ministeriële commissie toe. Daarin hadden we op onderdelen echt nog wel discussies, maar het ging niet over majeure wijzigingen.

De heer **Huidekooper**:

Kunt u zich een voorbeeld voor de geest halen waarin wel zo'n discussie is gevoerd over een majeure wijziging? Laten we niet in de terminologie verzanden, maar kunt u een voorbeeld noemen van een grote wijziging van de besluitvorming op dinsdag?

Mevrouw **Schouten**:

Ehm ... Zo heel specifiek, over dat die echt helemaal gewijzigd is, heb ik niet zo voor de geest. Het ging dan ook wel ...

De heer **Huidekooper**:

Wat zegt dat? Wat zegt het als u van die periode niet één voorbeeld op kunt noemen?

Mevrouw **Schouten**:

Nou, ik was nog niet klaar met mijn zin. Ik weet dat we daar in de ministeriële commissie – dat ging bijvoorbeeld ook over het coronatoegangsbewijs, maar het mag bekend zijn dat daar natuurlijk wat verschillende meningen over waren – ook echt wel discussies over hadden, ook op dinsdag. Het is niet zo dat dat helemaal niet aan de orde was. Als dat dan uiteindelijk tot andersoortige besluiten leidde, dan was dat met name ... Ik herinner me dat we soms wel op zondag in het Catshuis bijvoorbeeld discussies over onderwijs hadden en dat er tussen de zondag en de dinsdag ook nog wel over gesproken werd. Dat was in dit geval met collega Arie Slob, om toch te kijken of we het echt op die manier moesten doen of dat er nog andere mogelijkheden waren. De ruimte tussen de zondag en de dinsdag

werd vaak gebruikt om er specifiek met bewindspersonen verder over te spreken.

De heer **Huidekooper**:

U geeft dus aan dat er zeker discussies waren.

Mevrouw **Schouten**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Maar het leidde niet tot ... Nou, misschien in de marge. U kunt zo geen voorbeeld noemen van een majeure wijziging, naast de discussie over het coronatoegangsbewijs. Daar komen we straks ook nog nader met u over te spreken. Als u daar geen concrete voorbeelden van kan noemen, dan is het natuurlijk de vraag in hoeverre dan inderdaad al op zondag duidelijk was wat de grote lijn van het pakket zou worden.

Mevrouw **Schouten**:

Ik denk dat u het goed formuleert: "de grote lijn". Maar ik wil nogmaals benadrukken dat – dat was steeds de afweging – we steeds keken naar de ontwikkeling van de besmettingen en wat die deed met de ic-opnames. We waren echt steeds aan het wegen tussen aan de ene kant ruimte geven en aan de andere kant het beheersbaar houden in de zorg in het algemeen. Dat ging niet alleen over de bedden, maar ook over de vraag of het personeel het volhield. Zeker wat later in de pandemie zag je gewoon dat misschien nog geeneens de bedden beperkt waren, maar wel dat ons zorgpersoneel begon uit te vallen, omdat dat natuurlijk al ongelooflijk lang onder hele grote druk aan het werk was. We hadden er rekening mee te houden dat het ook aan die kant behapbaar bleef. Je was steeds aan het zoeken naar hoe je er aan de ene kant voor kon zorgen dat de maatregelen ... Niemand daar aan tafel wilde zomaar hele zware maatregelen nemen. Dat was echt wel met een reden. Aan de andere kant moesten we het ook beheersbaar houden voor de zorg. Dat was ook een hele belangrijke. Daarbij hadden we echt oog voor wat er speelde in de samenleving.

De heer **Huidekooper**:

Dan nog een slotvraag over dit onderwerp. U geeft aan: het leidde niet direct tot andere besluiten omdat we ook geen ruimte ervoeren om andere besluiten te nemen, vanwege de druk op de zorg maar ook vanwege het zorgpersoneel.

Mevrouw **Schouten**:

U had het over majeure besluiten, hè.

De heer **Huidekooper**:

Ja, over majeure besluiten. Laten we dat even samen scherpstellen. Dank voor die aanvulling. Dan zou mijn vraag natuurlijk de volgende zijn. In de beginfase – dat hebben we al in meerdere verhoren gehoord, ook van Kamerleden die langs zijn geweest – begrijpen heel veel mensen dat goed, vanwege het Bergamoscenario. De vraag is alleen: de pandemie duurde ruim twee jaar, dus kwam er in de loop van de tijd in de besluitvorming dan niet meer ruimte om inderdaad toch besluiten aan te passen op basis van de gevolgen voor kinderen, die u bijvoorbeeld noemde, of andere voorbeelden? Er zijn zo veel schrijnende voorbeelden uit die tijd te noemen, uiteraard.

Mevrouw **Schouten**:

Ja. Ik heb natuurlijk de afgelopen periode ook wel zelf terug zitten kijken en gereflecteerd op: hoe hebben we nou eigenlijk naar die crisis gekeken? Ik zie het eigenlijk meer als een crisis in verschillende fases. Je hebt eerst inderdaad de "meer acute fase" – laat ik het zo noemen – dus pak 'm beet tot en met de zomer van 2020. Daarna krijg je een fase dat het virus toch weer opleeft en dat we weer een soort maatregelenpakket gaan presenteren. Zeker rondom kerst/januari 2021 werd de situatie in de zorg echt wel heel erg nijpend. Dat was echt wel spannend. Daar hebben we ook wel gevreesd voor wat wij "code zwart" noemden. Maar er kwamen natuurlijk ook steeds meer maatschappelijke effecten naar buiten van hoe zwaar het voor iedereen was. Ik heb zelf wel bedacht ... We zijn eigenlijk steeds op dezelfde manier doorgegaan met de maatregelen en de werkwijze die we hadden. Achteraf gezien denk ik dat we die verschillende fases gewoon goed hadden moeten onderscheiden en eigenlijk moeten kunnen kijken: vereist dat ook nog een aanpassing van onze aanpak? Dat is wijsheid achteraf, zeg ik erbij, want ik heb er gewoon elke dag bij gezeten en ik heb dat op die manier ook niet gezien. Maar als ik nu doorkijk naar wat ik zou doen op het moment dat er weer zo'n nieuwe pandemie of een andere crisis zou uitbreken, dan zou ik toch wel elke keer reflecteren op zo'n fase daarna, zo van: past de aanpak die we hebben nog steeds bij de manier waarop de pandemie zich ontwikkelt, maar ook de kennis die we hebben en ook de andere aspecten die steeds veel zwaarder gaan meewegen? Ik herinner mij wel dat we in januari 2021 ... Toen was het bijna code zwart en toen hebben we toch wel heel bewust een aantal maatregelen ... Uiteraard was dat een hele fase en op een gegeven moment kwam ook de avondklok, dus dat was echt wel een

zware tijd. Maar we hebben ook wel op enig moment geprobeerd om daar meer ruimte in te gaan nemen. Op het advies over scholensluiting bijvoorbeeld – dat was nog wat later, in februari – hebben we toen gezegd dat we het zo belangrijk vonden dat scholen weer opengingen dat we ook echt wel wat meer ruimte zijn proberen te gaan zoeken in de aanpak van de crisis.

De heer **Huidekooper**:

Oké. Dan komen we straks bij het volgende onderwerp ook nog met u terug op de reflectiemomenten waar u net al een voorzet op gaf.

Mevrouw **Schouten**:

Oké.

De heer **Huidekooper**:

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Collega Mutluer, heeft u nog aanvullingen op dit onderwerp?

Mevrouw **Mutluer**:

Die heb ik niet.

De **voorzitter**:

Dan kunnen we direct door naar het volgende onderwerp. Ik wil het met u hebben over de bredere weging van coronamaatregelen. In de loop van 2020 kwam de wens bij het kabinet om breder te wegen. U had het zojuist over de acute fase in het begin ...

Mevrouw **Schouten**:

Ja.

De **voorzitter**:

... maar daarna ontstond de behoefte om niet uitsluitend medisch-epidemiologisch naar de maatregelen te kijken, maar ook naar de sociaal-maatschappelijke gevolgen daarvan. Deelde u die wens?

Mevrouw **Schouten**:

Zeker.

De **voorzitter**:

Is het kabinet daarin geslaagd?

Mevrouw **Schouten**:

Nou, ik denk dat ... Het dilemma dat ik net neerlegde ... Die wens was er enorm, want wij hadden natuurlijk ook door dat het ongelofelijk veel druk zette op ondernemers, op scholieren, op jongeren met mentale problematiek, op mensen die op wat voor manier dan ook geraakt werden, eenzaamheid. We probeerden dus ook echt bijna op het moment dat het wel weer kon die ruimte te geven, maar zeker aan het eind van 2020 kwam wat wij "de Britse variant" noemden op – hoe heet dat, alfa? – en die leek zo heftig en besmettelijk te zijn dat je voor je gevoel weer met je rug tegen de muur stond, omdat je ook een verantwoordelijkheid had om de zorg overeind te houden, om mensen te kunnen behandelen, om ons zorgpersoneel ook in staat te stellen om dat te kunnen doen. Dus dat was elke keer de afweging die we maakten. Op het moment dat we ons voornamen om dat ook veel meer in te gaan brengen, leek het bijna wel alsof je dan weer in een situatie kwam waarin dat erg onder druk kwam te staan.

De **voorzitter**:

In hoeverre was er ruimte om te kijken naar de sociaal-maatschappelijke gevolgen, als er eenmaal een advies lag van het OMT?

Mevrouw **Schouten**:

Die was er zeker wel. Wij hebben in het Catshuis, maar ook in de MCC echt wel discussies gehad over of we nu niet te veel aan het kijken waren naar alleen maar infectiebestrijding, ic-opnames en andere belangen die ook meewogen. Die discussies waren er wel degelijk, ook om te kijken hoe we dat toch allemaal goed konden wegen met elkaar. Maar de realiteit was ook dat we uiteindelijk kozen om te zorgen dat de ic-opnames en de zorg niet gingen overlopen.

De **voorzitter**:

Heeft u een voorbeeld van een discussie in het Catshuis waarin wat u zojuist omschreef, conflicteerde met elkaar?

Mevrouw **Schouten**:

Op enig moment is er natuurlijk best wel discussie geweest over de economische impact van alle maatregelen die genomen werden, maar dat was niet alleen economisch; dat ging ook echt over de maatschappelijke

impact. Die druk werd natuurlijk ook in het kabinet steeds groter. U gaf het zelf al aan: we hadden eigenlijk de acute fase gehad. Dan kom je in een fase terecht waarin je meer weet en ook meer zicht krijgt op de maatschappelijke gevolgen van alle maatregelen die je neemt. Verschillende bewindspersonen gingen dat dan natuurlijk ook benadrukken. Ik vond het ook heel belangrijk dat wij de maatschappelijke impact inderdaad ook meenamen. Ik herinner mij vooral dat ikzelf het steeds het belangrijkste vond dat het onderwijs zo lang mogelijk openbleef, omdat ik dat echt zag als een manier om onze jongeren nog wel, zij het beperkt, in contact te houden met elkaar en omdat zo ook leerachterstanden werden voorkomen en ze ook zoveel mogelijk toch nog een gevoel van "meedoen aan de samenleving" konden houden. Dat was voor mij vaak in de discussies in Catshuis en MCC echt een leidend motief.

De **voorzitter**:

Over het onderwijs wil ik zo nog even doorgaan, maar nog even terug naar het OMT-advies. U sprak zojuist over de fase waarin het aantal besmettingen oploopt en ook de druk op de zorg hoog is. In hoeverre voelde u in die omstandigheden de ruimte om af te wijken van zo'n OMT-advies?

Mevrouw **Schouten**:

Ik weet dat er op enig moment cijfers gepresenteerd werden. Dan was het soms echt wel – wat ik al zei – weer een soort van teruggeworpen worden. Tegelijkertijd dacht ik soms ook ... Dan gingen we kijken naar maatregelen en welk effect ze zouden hebben op de ontwikkeling van de pandemie, het zogenaamde R-getal. Dat probeerde je onder de 1 te houden, want dan ging de besmetting weer afnemen. Ik weet wel dat ik op enig moment dacht: ja, maar hoe zeker weten we nou dat dat ook echt ... Is dat soms niet ook een soort maakbaarheidsdenken? Je kan bijna een soort van modelleren wat een bepaalde maatregel voor effect heeft, maar hoe zit het dan bijvoorbeeld met de nalevingsbereidheid? Die is namelijk heel bepalend voor of dat effect daadwerkelijk optreedt. Kun je überhaupt helemaal ontleden welk effect een bepaalde kleine maatregel heeft op de R-waarde? Ik dacht op enig moment wel: ik moet daar even een beetje boven gaan hangen, want als we alleen maar op die manier gaan kijken, dan doet dat niet altijd recht aan de werkelijkheid.

De **voorzitter**:

U heeft het over de nalevingsbereidheid, maar relateert u die dan aan de medische gevolgen of juist aan de sociaal-maatschappelijke?

Mevrouw **Schouten**:

Nee, het was zo: wij kregen vaak inzicht in de ontwikkeling van het virus en vervolgens was de vraag welke maatregelen wat voor effecten zouden hebben op de R-waarde, op de ontwikkeling van dat virus, de besmettingen zeg maar. Hoe meer besmettingen, hoe meer ic-opnames, en dat wilde je dus voorkomen. Zeker toen we wat verder kwamen in de crisis, dacht ik ook wel: dat is in een ideale situatie waarin ook iedereen zich aan de regels houdt. Maar we moeten er ook rekening mee houden dat er een soort vermoeidheid ontstaat en dat mensen zich misschien niet allemaal meer aan die maatregelen gaan houden. Hoe weeg ik dat nog mee in de maatregelen die ik neem? Je kunt op een gegeven moment heel zware maatregelen gaan nemen, maar als niemand zich daar nog aan houdt, dan moet je enorm gaan handhaven, en dat was op veel plekken ook niet realistisch. Je krijgt er ook wel een heel andere samenleving van als je dat gaat doen. Daardoor dacht ik steeds voor mezelf: hebben we nu wel de discussie op het goede niveau en zitten we niet alleen maar te kijken wat het doet met de R-waarde, maar ook wat het doet met de samenleving? En houden we dit vol met elkaar?

De **voorzitter**:

Was dan het OMT-advies te dominant?

Mevrouw **Schouten**:

Ehm ... Goed, dan kom ik weer in de reflectie; ik weet niet of dat blokje al mag, maar ... Ik heb wel ook later bedacht – nogmaals, ik heb het op dat moment ook niet opgebracht, dus daar had ik volle verantwoordelijkheid voor – dat als ik nu weer in deze situatie terecht zou komen, ik dan toch vanaf dag één ook echt wel iemand zou aanwijzen die ook de maatschappelijke gevolgen gelijk in kaart zou brengen, en ook de effecten daarvan, zodat we dat ook gelijk konden wegen. Het wérd gewogen. Ik wil niet de suggestie wekken dat we die niet wogen, want dat is niet zo. Daar hadden we ook echt wel de discussies over in het Catshuis en in de MCC, maar de data van het OMT waren data. Daar zat een ontwikkeling in. We konden tellen hoeveel mensen besmet waren. We konden tellen hoeveel ic-opnames er waren. Het was veel ingewikkelder om te tellen hoeveel mensen er eenzaam waren of hoeveel mensen toch in een hele moeilijke positie terechtkwamen. Dat was toch meer kwalitatief van aard. Dus ik zie eigenlijk twee stromingen: aan de ene kant gingen wij veel van kwantitatieve data uit, die ook wel min of meer hard waren, want je kon tellen hoeveel mensen er op een ic kwamen, versus toch meer kwalitatieve gegevens over hoe het nou eigenlijk ging met onze samenleving. Ik zou dat wel een volgende keer

gelijk vanaf het begin van zo'n pandemie – we wisten natuurlijk aan het begin niet hoelang die zou duren – veel meer ook wel in positie brengen, zodat je dat tegelijkertijd zou kunnen inbrengen in de discussie.

De **voorzitter**:

U geeft aan dat u niet de suggestie wilt wekken dat die sociaal-maatschappelijke gevolgen niet werden gewogen. Het wérd gewogen, zei u.

Mevrouw **Schouten**:

Ja.

De **voorzitter**:

Maar hoe werd dat dan gewogen ten opzichte van zo'n OMT-advies?

Mevrouw **Schouten**:

Nou, wat ik net probeerde uit te leggen: het OMT had vrij scherp wat de ontwikkeling was in de besmettingen en in de opnames. En ehm ... Dan kwam je vervolgens bij een maatregelenpakket waarin dan allerlei maatregelen werden genomen. Nogmaals, ik weet voor mezelf dat voor mij steeds vooropstond: ik moet zo veel mogelijk proberen dat onderwijs open te houden. Dus dat probeer je zo veel mogelijk dan toch te checken, van: kan dat nog en is dat mogelijk? Dan heb je de discussies met elkaar erover. Het is dus niet zo dat we daar het gesprek niet over hadden. Het was niet zo van: o, het OMT adviseert dit, dus dat gaan wij zo doen. Idem met de economische maatregelen, waarbij daar natuurlijk heel snel ook een pakket kwam met flankerend beleid om bedrijven bij te kunnen staan. Ehm ... Maar dan nog bleef de discussie echt wel: wat gaan we doen? Maar we kregen ook vanuit de zorg steeds meer signalen dat ook de reguliere zorg natuurlijk werd afgeschaald. Het waren dus niet alleen de besmettingen en de ic-opnames, maar ook de uitgestelde zorg, waarvan ook duidelijk werd dat daar een enorm effect op zat. Aan die zorgkant zat gewoon een acuut probleem. Bij andere zaken had je niet gelijk zicht op welk effect dat op de langere termijn zou hebben. Dan gaat acuut toch vaak wel voor langere termijn; dat is ook de eerlijkheid.

De **voorzitter**:

Dan het onderwijs en de bredere weging. U bracht het zelf ook al twee keer op. Uiteindelijk is gedurende de pandemie het onderwijs drie keer gesloten geweest.

Mevrouw **Schouten**:

Hm-hm.

De **voorzitter**:

Ik wil even met u inzoomen op die derde scholensluiting. Die vond plaats in december 2021.

Mevrouw **Schouten**:

Ja.

De **voorzitter**:

Hoe vond de afweging op dat moment plaats ten opzichte van de kortetermijneffecten en de langetermijneffecten van zo'n besluit?

Mevrouw **Schouten**:

Ja. Dat was in die zin ook een wat bijzondere ten opzichte van de andere twee, want we gingen al naar een situatie ... Aan de ene kant dachten we: nou, heel veel mensen zijn gevaccineerd. We zagen toch dat het wel ... Nou ja, we hoopten dat het ook wat beter zou gaan. En toen kwam die omikronvariant op, die heel veel onzekerheid met zich meebracht. Wij wisten gewoon niet zo goed wat daar gaande was. Ik herinner mij wel ... Toen ontstond er wel een discussie, want het was toch een situatie waarin we ook met de onzekerheid te maken hadden. Dan kun je twee kanten op: ga je nou dat onderwijs bijna al voor de zekerheid sluiten, of ga je ook echt kijken wat het virus op dat moment doet? Ik moet zeggen dat ik iets minder bij die discussie ben betrokken, want ik was toen ook aan het onderhandelen voor een kabinet. Ik heb die discussie toen grotendeels aan collega Arie Slob gelaten. Hij was degene die er direct bij betrokken was vanuit zijn ministerschap. Ik kwam in die periode minder in het Catshuis en ik heb die aanloop dus toen iets minder intensief gevolgd. Ik weet wel dat het een spannend besluit was. Ik weet wel dat het er niet eentje was waar we zomaar in meegingen. Er is best wel wat discussie geweest over of de scholen toen eerder dicht moesten. Daarna kwam natuurlijk ook nog de kerstvakantie, dus het was net een week voor de kerstvakantie. Maar daar heeft ...

De **voorzitter**:

Wat maakte het spannend?

Mevrouw **Schouten**:

Omdat het op dat moment ook te maken had met de onzekerheid rondom omikron. We wisten niet precies wat het zou gaan doen. Dat bracht een weging met zich mee: ga je de scholen weer sluiten omdat je het nog niet helemaal zeker weet of ga je kijken wat het daadwerkelijk doet en of het inderdaad zo veel effect heeft op de besmettingen – die besmettingen zagen we wel – en op de ic-opnames?

De **voorzitter**:

Leidt die onzekerheid er dan toe dat de korte termijn voorrang krijgt op de langetermijngevolgen?

Mevrouw **Schouten**:

Ehm ... In de praktijk wel, ja, zoals dat vaker was. Ja. Het is besloten, dus uiteindelijk is dat wel de uitkomst geweest. Maar er heeft wel een hele stevige discussie plaatsgevonden.

De **voorzitter**:

Een stevige discussie, zegt u.

Mevrouw **Schouten**:

Ja.

De **voorzitter**:

Kunt u dat eens toelichten?

Mevrouw **Schouten**:

Nou ja ... Nogmaals, ik was niet degene die gelijk in de eerste lijn zat, want ik was iets meer aan het onderhandelen. Dat was ook in dit gebouw. Ik weet dat wel van collega Arie Slob, maar ik neem aan dat u dat ook in zijn verhoor heeft gevraagd.

De **voorzitter**:

Was er voldoende informatie aanwezig om een zorgvuldig besluit te nemen?

Mevrouw **Schouten**:

Over alles of over een specifiek ...

De **voorzitter**:

In dit geval over de derde scholensluiting.

Mevrouw **Schouten**:

O, specifiek rondom die scholensluiting. Ik noemde net al dat het ook ging over de onzekerheid over de ontwikkeling van die variant. De vraag was hoe die zich zou gaan ontwikkelen. We hadden natuurlijk eerder gezien ... We hadden eerst de Britse variant, die natuurlijk echt een behoorlijke impact had. Daarna kreeg je de deltavariant, die ook echt effect had. Het was gewoon onzeker wat deze variant zou gaan doen. We wisten dus nog niet precies hoeveel impact deze variant zou gaan hebben. Dus had je genoeg informatie? Nee, ook hier moest je toch enigszins in de mist opereren over wat het zou gaan betekenen voor de besmettelijkheid en voor de effecten op de zorg. Tegelijkertijd wisten we ook dat de sluitingen een enorme impact hadden op het onderwijs. Dat maakte het ook best een pittige discussie, omdat we van allebei de kanten wisten dat het hele nare effecten had.

De **voorzitter**:

U geeft aan dat u rond die derde scholensluiting vooral druk was met de kabinetsformatie.

Mevrouw **Schouten**:

Ja.

De **voorzitter**:

Misschien is het, om die bredere weging goed zichtbaar te maken, verstandig om ook even op de tweede scholensluiting in te zoomen. Hoe vond daar de weging plaats tussen de korte en de lange termijn?

Mevrouw **Schouten**:

Dat was natuurlijk de fase waarin ... Dat was – zeg ik even uit mijn hoofd – januari of februari 20...

De **voorzitter**:

...21.

Mevrouw **Schouten**:

...21.

De **voorzitter**:

Ja.

Mevrouw **Schouten**:

Ik noemde net al even dat we toen signalen kregen vanuit de zorg over code zwart. Ik weet nog dat ik dat echt een hele heftige mededeling vond, ook omdat het niet zozeer ging om het aantal bedden, maar om de uitval van het zorgpersoneel zelf. We konden dat gewoon niet meer omhoog houden. Toen kwamen er ook wel ... Dat was de fase waarin het steeds ... Ik zei het net ook al: je kreeg het gevoel dat je weer met je rug tegen de muur stond. We wisten dat het een enorme impact had als we zaken zouden sluiten, maar tegelijkertijd: als je de mededeling krijgt dat het code zwart wordt in de ziekenhuizen en de zorg, dan kun je dat ook niet negeren. Dat maakte dat we ons bewust waren van de impact van de maatregel, maar dat ook hier de korte termijn in de zorg toch iets was waarop we op dat moment gingen acteren. Ik weet wel – ik weet niet of we daar nog op doorgaan – dat we op enig moment een discussie hadden. Dat was in februari of maart 2021. We hadden de avondklok ingevoerd. Dat was natuurlijk een maatregel waar een enorme maatschappelijke weerstand tegen kwam. Ik heb voor mezelf de weging gemaakt dat ik, op het moment dat de vraag kwam of de avondklok er eerst af moest of dat het onderwijs eerst open moest, voor het onderwijs zou kiezen. Dat geeft al aan dat we niet een soort keuze uit luxe hadden. Het was elke keer wegen: welke maatregelen acht je meer of minder schadelijk, zagezegd, voor de bevolking en in dit geval voor jongeren?

De **voorzitter**:

Ik ga u toch even onderbreken, want dan zitten we alweer iets later in de tijd. Ik wil nu terug naar het besluit om tot de tweede scholensluiting te komen. Zijn er op dat moment voldoende alternatieven besproken om de tweede scholensluiting te voorkomen?

Mevrouw **Schouten**:

Ik geef net aan dat de situatie in de zorg op dat moment zo zwaar was dat er op dat moment eigenlijk heel veel maatregelen genomen moesten worden om te zorgen dat we de zorg omhooghielden. De vraag was dus niet of er alternatieven waren, maar bijna: kunnen we iets niet doen? Maar dat leek gewoon heel ingewikkeld.

De **voorzitter**:

Was er toen voldoende informatie om tot een zorgvuldige afweging te komen?

Mevrouw **Schouten**:

Ik denk wel dat er voldoende informatie was in de zin dat we wisten wat voor impact ... We waren natuurlijk al wat verder; we waren bijna een jaar verder. We wisten dus echt wel wat voor impact het had op jongeren, op scholen en op leerachterstanden. Misschien wisten we het niet in de volledigheid zoals we het nu zien, maar we wisten wel dat die impact er daadwerkelijk was. U moet zich voorstellen dat je op dat moment eigenlijk de volgende weging moet maken, tenminste zo heb ik die in mijn eigen hoofd gemaakt.

"Accepteren we dat er op enig moment mensen niet meer op de ic kunnen worden opgenomen? Dan accepteren we dus dat er mensen zullen overlijden die we mogelijk geholpen hadden kunnen hebben als die zorg er wel was geweest. Accepteren we dat andere operaties en andere zorgverlening allemaal worden afgeschaald omdat we de scholen openhouden?" Dat was eigenlijk bijna steeds het zware dilemma waarvoor je stond. Niet alleen ik, maar al onze collega's moesten die afweging steeds maken. Dan kies je op dat moment wel voor ... Het zwartste scenario was echt een schrikbeeld. Dat was iets wat in ieder geval ik wilde voorkomen.

De **voorzitter**:

Oké. Collega Huidekooper, heeft u op dit onderwerp nog aanvullingen?

De heer **Huidekooper**:

Ja, ik heb twee aanvullingen, voorzitter. Mevrouw Schouten, u gaf net in een reflectie aan dat het beter was geweest als er iemand vanaf het begin de bredere sociaal-maatschappelijke gevolgen in kaart had gebracht. U zei: dan hadden we dat ook kunnen meewegen. Maar u gaf daarbij ook aan: we hebben het wel altijd meegewogen. Hoe gebeurde dat in de beginfase precies?

Mevrouw **Schouten**:

In het begin was het natuurlijk ook op basis van de signalen die we zelf kregen. Wij zijn ook onderdeel van de maatschappij. Wij krijgen natuurlijk ook terug wat er gaande is en wat voor impact het heeft.

De heer **Huidekooper**:

Bedoelt u dan uit uw directe omgeving?

Mevrouw **Schouten**:

Tuurlijk, ja.

De heer **Huidekooper**:

Dus niet via adviseurs of planbureaus?

Mevrouw **Schouten**:

Ja, ook. Maar het kwam ook vanuit je eigen omgeving. Later hebben we het wel wat structureler in de aanpak ingebouwd. Zo kregen we steeds de maatschappelijke reflecties. Het viel me op – daar doel ik, denk ik, meer op – dat we toch minder ... Het waren vooral kwalitatieve gegevens, om het zo maar te noemen. Het waren geen cijfers. Het was meer de overdracht; laat ik het zo zeggen. Zo zagen we het zelf natuurlijk ook wel. Je ziet op basis van cijfers dat een ic overstroomt versus dat je ziet dat – ik noem maar wat – onze jongeren steeds meer te maken krijgen met eenzaamheid. Dat zijn twee bijna onvergelykbare grootheden waar je op dat moment mee bezig bent. Je wist ook niet wat voor effect het zou hebben.

De heer **Huidekooper**:

Waar leidde dat toe?

Mevrouw **Schouten**:

Ik denk in het begin ... Het begin van de crisis was natuurlijk echt meer een infectiebestrijdingscrisis. Wij wisten ook nog niet hoe die zich zou gaan ontwikkelen. Met de wijsheid van achteraf kun je zeggen dat het een heel langdurige crisis is geworden, maar dat wisten wij in het begin natuurlijk ook niet. Dan is het ook wel verklaarbaar dat je het als een infectiebestrijdingsziekte gaat beredeneren, want dat is eigenlijk wat je weet, wat je doet. Als je wat verder in zo'n crisis komt – dat noemde ik in mijn reflectie – zou je dan echt al moeten evalueren. Je moet dan zeggen: hé, dit is een andersoortige crisis aan het worden, een maatschappelijke crisis ook, en daar moeten we eigenlijk op eenzelfde niveau en dus niet indirect – zo noem ik het maar met alle respect, want wij hadden daar veel aan – via planbureaus mee aan de slag. Die gaven wel input, maar zaten niet altijd – op sommige momenten wel, maar niet altijd – bij ons aan tafel. Je moet dat veel structureler inbouwen.

De heer **Huidekooper**:

Daar gaat mijn tweede vraag over. Ik ga nog heel even terug naar het begin. U gaf aan: we wogen het inderdaad, maar het waren kwalitatieve data ...

Mevrouw **Schouten**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

... versus de data die uit de ziekenhuizen kwamen, de gemodelleerde data over de verspreiding van het virus. Kunt u ons meenemen naar hoe u die twee tegen elkaar afweegt? Aan de ene kant heeft u kwalitatieve data. Ik kan me voorstellen dat dat data over eenzaamheid en over de leerachterstanden zijn. Aan de andere kant is er de situatie in de zorg. Hoe maakt u zo'n afweging dan?

Mevrouw **Schouten**:

Je moet voor jezelf het volgende bedenken: ik wil en ik kan dat niet negeren, dus het is niet zo dat ik ... Daarom noemde ik al dat ik voor mijzelf had bedacht dat ik toch zo lang mogelijk de scholen open wilde hebben. Dat was voor mij een soort ankerpunt, omdat ik ervan overtuigd was dat dit de mentale gezondheid van jongeren ten goede zou komen en ook de leerachterstanden et cetera. In de discussies probeerde ik het daar ook steeds aan te relateren, zo van: kunnen we het zo lang mogelijk openhouden? Dat is dus meer een soort eigen afweging die je op enig moment maakt en niet iets wat je ...

De heer **Huidekooper**:

Hoe viel die bij u uit?

Mevrouw **Schouten**:

Nou, zo, dus dat ik toch steeds in de discussies – ik noemde dat dit wat later was – echt heb gezegd: op het moment dat ik de keuze krijg tussen een avondklok en scholen, kies ik voor de scholen. Daar kan iedereen iets van vinden. Daarom zit ik daarover hier ook verantwoording af te leggen, maar ik wil wel eerlijk zijn, want dat was voor een mij een soort belangrijk punt om in ogeschouw te nemen, juist om een aantal maatschappelijke redenen.

De heer **Huidekooper**:

Juist om ook die afweging te kunnen ondersteunen in het licht van een volgende pandemie ... U gaf net aan – in een bijzin noemde u dat – dat ook maatschappelijk geluiden meer in positie zouden moeten worden gebracht. Waarom is mij helder. Mijn vraag aan u zou nu zijn: hoe zou dat kunnen?

Mevrouw **Schouten**:

Door als zich een nieuwe crisis aandient, het niet meteen alleen als de ... Door zich er meteen bewust van te zijn dat het langer kan gaan duren en dat het ook breder kan zijn dan alleen waar je dan het oog op hebt. Nogmaals, in

het begin ging om het om infectiebestrijding. Ik denk dat ik het zelf, ook al is het niet nodig – better safe than sorry, zou ik bijna zeggen in heel slecht Nederlands – toch van tevoren al zou meenemen. Je moet vanaf het begin bedenken: oké, hier zitten ook gelijk maatschappelijke effecten aan. Dat weet je. Dat wisten wij ook. Je moet je dan afvragen: hoe kunnen we dat zo goed mogelijk onderbouwen en hoe kunnen we degenen die daarover besluiten nemen, zo goed mogelijk informeren op een structurele basis en op een gelijkwaardig niveau met de data die we vanuit de ziekenhuizen kregen?

De heer **Huidekooper**:

U noemt het besef dat die sociaal-maatschappelijke gevolgen er zijn. U geeft ook aan: dat was er bij ons ook. Dan zou mijn vraag nu zijn: wat zou er dan georganiseerd moeten worden vanuit dat besef om ervoor te zorgen dat die sociaal-maatschappelijke gevolgen in een volgende pandemie beter gewogen kunnen worden, dus dat er ook goede data bij beschikbaar zijn en dat die gelijkwaardige kansen hebben in de afwegingen die het kabinet maakt?

Mevrouw **Schouten**:

Ik herinner mij dat Gert-Jan Segers vanuit de fractie op enig moment – in april 2020 is dat volgens mij geweest – een motie heeft ingediend om ook een Impact Management Team in te richten, dus om een IMT op een soortgelijk niveau als het OMT te organiseren. Daar hebben wij toen invulling aan gegeven door ook met de bestaande gremia, het SCP en het Centraal Planbureau, de club rondom mevrouw Hamer en de groep rondom mevrouw Halsema ... Daar hebben we toen op die manier invulling aan gegeven. Tegelijkertijd denk ik: wij hadden dat toch aan tafel ... Wij spraken elke week in het Catshuis en de MCCb. We hadden daar gelijk ook de adviezen in mee moeten wegen en dat op een soort gelijkwaardig niveau moeten organiseren.

De heer **Huidekooper**:

Dus wat u betreft zou dat Maatschappelijk Impact Team een middel kunnen zijn om bij een volgende pandemie die belangen zwaarder te wegen.

Mevrouw **Schouten**:

Dat zou kunnen, ja, ja.

De heer **Huidekooper**:

Oké, helder. Dan is mij dat duidelijk.

De **voorzitter**:

Collega Mutluer, heeft u nog aanvullingen op dit onderwerp?

Mevrouw **Mutluer**:

Zeker. U reflecteert regelmatig, maar u was vicepremier.

Mevrouw **Schouten**:

Zeker.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe kan het dat ondanks die motie van uw collega Segers, die ging over het instellen van een Impact Management Team of een Maatschappelijk Impact Team, dat op dat moment dus niet gebeurde?

Mevrouw **Schouten**:

Wij hebben daar wel over gesproken. Toen was ook het vraagstuk: moeten we nog een extra groep eraan toevoegen ten opzichte van wat er al is? Daar bestond ook de vrees dat dat toch weer een soort extra laag werd, een extra groep, want je had natuurlijk al het Sociaal en Cultureel Planbureau, het Centraal Planbureau en een aantal zaken daaromheen. En u heeft een terechte vraag, want ik had daar scherper op moeten zijn, om toch te zeggen: hé, maar we moeten zoiets wel gewoon hier aan tafel continu organiseren. Het kwam op tafel via de slides van de NCTV, later ook vanuit het programma covid.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar gedurende de periode, in die twee jaar, is er geen enkel moment geweest dat men heeft gezegd "hartstikke goed van die planbureaus, maar die zitten niet aan tafel", zoals u net heeft aangegeven ...

Mevrouw **Schouten**:

Soms zaten die aan tafel.

Mevrouw **Mutluer**:

... maar niet altijd, "dus dat moeten we anders organiseren"?

Mevrouw **Schouten**:

Nee, niet in die mate, denk ik, nee, nee. U heeft daar een terechte vraag, want ik heb me dat later ook afgevraagd: waarom heb ik daar niet scherper ... Nogmaals, achteraf kun je alle wijsheden delibereren, maar ik had er op

dat moment, denk ik, ook scherper in moeten zijn en moeten zeggen: ik vind het belangrijk, indachtig ook de roep uit de Kamer en de verschillende wegen steeds van aan de ene kant de medische data versus de maatschappelijke data ... Dat hadden we moeten organiseren.

Mevrouw **Mutluer**:

Mijn collega zei net: de OMT-adviezen waren dominant. Maar ik heb een andere vraag: heeft het kabinet – dat kwam meerdere malen terug bij verhoren – zich verscholen achter de adviezen van het OMT, die als heilig werden verklaard?

Mevrouw **Schouten**:

Ik weet dat die term een keer gebruikt is. Ik kan voor mezelf spreken. Ik heb dat zelf niet zo gedaan.

Mevrouw **Mutluer**:

U heeft dat niet zo gedaan, maar uw collega's?

Mevrouw **Schouten**:

Die verhoort u zelf ook, dus ik denk dat u het aan henzelf moet vragen.

Mevrouw **Mutluer**:

U was vicepremier. U heeft daar zicht op.

Mevrouw **Schouten**:

Ja, dan ga ik ook voor hen invulling geven. Dat vind ik niet fair. Ik denk dat het gewoon goed is om dat aan iedereen zelf te vragen. Ik denk wel, wat ik net schetste: daar zagen we gewoon dominante data, versus de meer kwalitatieve inzichten die we kregen, meer aan de maatschappelijke kant. Dan is het dus aan die twee kanten plus korte termijn versus langere termijn. Ik moet eerlijk zeggen dat dat gewoon ... Ik noemde net het voorbeeld van het zwarte scenario in de zorg. Dan weet je dat maatregelen impact hebben. Dan weet je dat de maatschappij het bijna niet meer trekt. Tegelijk heb je het gevoel dat je geen keus hebt, want je wil ook niet dat we in een Bergamoscenario terechtkomen.

Mevrouw **Mutluer**:

Nou, u heeft een paar keer gezegd: we stonden met de rug tegen de muur en er was geen ruimte.

Mevrouw **Schouten**:

Dat ervaarde ik zo, ja.

Mevrouw **Mutluer**:

Ja. Vandaar ook mijn vraag, juist omdat het een paar keer aan bod is gekomen: heeft het kabinet zich verscholen achter de adviezen van het OMT, door ze heilig te verklaren? En u zegt: "zo heb ik het niet ervaren" ...

Mevrouw **Schouten**:

Nee.

Mevrouw **Mutluer**:

... maar was u er getuige van dat het soms werd gebruikt, ook voor bepaalde politieke wensen?

Mevrouw **Schouten**:

Wat bedoelt u met dat laatste?

Mevrouw **Mutluer**:

Afgelopen week kwam dat bij een verhoor aan bod. Dat ging overigens over 2G en mogelijk komt dat terug. Er lagen adviezen van het OMT met een aantal voorstellen, maar uiteindelijk moest de politieke afweging uiteraard door de politiek gemaakt worden.

Mevrouw **Schouten**:

Zeker.

Mevrouw **Mutluer**:

Er werd aangegeven door een aantal getuigen: er lagen een aantal politieke wensen en het OMT-advies werd daarvoor gebruikt. U was vicepremier. Waren er momenten waarop u dat ook als zodanig hebt ervaren?

Mevrouw **Schouten**:

Nee, ik geloof echt dat wij steeds ... Natuurlijk waren die ... De cijfers die het OMT presenteerde, waren heel ... Die gaven, zoals ik net zei, aan wat er op korte termijn zou kunnen gebeuren. Daar zaten adviezen bij, waarover ik ook heb gezegd: soms vond ik het wat ... De effecten op de verspreiding, op de R, dat je zo exact kunt formuleren wat iets doet met de verspreiding ... Ik dacht soms: nou, ik moet er even boven gaan hangen. Maar ik ben me er altijd bewust van geweest dat de besluitvorming door ons wordt gemaakt.

Wij zijn politiek verantwoordelijk. Wij zijn degenen die verantwoording af moeten leggen. Dat het OMT ... Laat ik het zo zeggen. Dat de data van het OMT daar ook een grote rol in speelden, zal ik niet ontkennen, maar ik ben me er altijd van bewust geweest dat wij degenen zijn die de politieke besluiten nemen.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar u heeft ook gezegd dat die ruimte er eigenlijk bijna niet was.

Mevrouw **Schouten**:

Soms was die er niet, nee, maar dat wil niet zeggen dat dan het OMT bepalend was. Dan zag je de cijfers oplopen en was voor ons de politieke en bestuurlijke afweging "gaan we het voor onze rekening nemen dat er mensen zullen overlijden omdat er geen ic-capaciteit meer is?" versus de maatschappelijke impact van de maatregelen die we nemen. Dan was het zo dat we – ik ook, inderdaad – dan toch zeiden: ja, maar we willen niet dat die ic's helemaal overlopen en dat we een Bergamoscenario krijgen.

Mevrouw **Mutluer**:

Helder. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dan gaan we naar het volgende onderwerp. Daarvoor geef ik graag collega Huidekooper het woord.

De heer **Huidekooper**:

Dank, voorzitter. In dit blok, mevrouw Schouten, wil ik het met u hebben over werkdruk en welzijn, want er is gedurende de pandemie, gedurende die twee jaar, door veel mensen keihard en onder hoge druk gewerkt. Ik denk dan in eerste instantie aan het zorgpersoneel, maar ook aan de ambtelijke top en bewindspersonen. Mijn eerste vraag is: hoe heeft u die werkdruk ervaren? Ik hoop op een kort antwoord.

Mevrouw **Schouten**:

Ehm ... Die was voor iedereen hoog, voor sommige collega's extreem hoog.

De heer **Huidekooper**:

Dan heeft u daar, neem ik aan, ook gelijk bepaalde namen en functies bij in uw achterhoofd.

Mevrouw **Schouten**:

Met name de mensen in de zorghoek stonden enorm onder druk, ja.

De heer **Huidekooper**:

Nou is het als minister, kan ik me voorstellen, ook gebruikelijk om veel uren te maken. Kunt u toch nog eens schetsen hoe de werkdruk veranderde toen de coronapandemie uitbrak?

Mevrouw **Schouten**:

Ehm ... Ja, opeens was natuurlijk alles gericht op de coronapandemie. Aan de ene kant betekende dat dat heel veel dingen veranderden. Je had dus eigenlijk geen Kamerdebatten meer, maar tegelijkertijd was je ook continu bezig met de pandemie. We kregen er natuurlijk ook steeds meer overleggen bij. Ik benoemde al het Catshuisoverleg. Dat kwam er ook nog op zondag bij.

De heer **Huidekooper**:

Werden er binnen het kabinet op dat moment meer uren gemaakt dan in een reguliere week, als er geen pandemie is?

Mevrouw **Schouten**:

Dat is, denk ik, ook afhankelijk geweest van de bewindspersoon, want de een had, denk ik, meer op zijn bord dan de ander. Ik denk dat voor sommige bewindspersonen ... Goed, ik heb geen zicht op hun agenda's, maar ik had wel het idee dat zij veel meer uren maakten. Maar het zijn, denk ik, nog geeneens de uren die je maakt; het is ook gewoon de druk waar je onder staat.

De heer **Huidekooper**:

Wat kunt u daarover zeggen?

Mevrouw **Schouten**:

Dat die druk hoog was, ook omdat natuurlijk maatregelen die we namen ... Er kwamen vanuit de samenleving natuurlijk, terecht, steeds vragen, verzoeken om hulp, vragen als: waarom maak je die keuze wel en die niet? Collega's hebben – ik vind het echt vreselijk dat het gebeurd is en u moet niet onderschatten wat voor impact dat heeft – echt te maken gehad met forse bedreigingen, wat ook doorwerkt in je eigen familie, in je eigen gezin. En dan heb je ook nog een crisis te managen. Dat is ... Dat moet u niet onderschatten.

De heer **Huidekooper**:

Waar leidde het toe dat er eigenlijk gedurende een lange periode van twee jaar onder die hoge druk gewerkt moest worden?

Mevrouw **Schouten**:

Er zijn natuurlijk een aantal collega's helaas uitgevallen. Dat vond ik heel erg, ook omdat ik het wel een beetje zag als een falen van ons als groep dat we dat niet hadden weten te voorkomen.

De heer **Huidekooper**:

Waarom?

Mevrouw **Schouten**:

Omdat je ook, vind ik zelf, als team de taak hebt om goed op elkaar te letten en om te zorgen dat, als iemand het de ene periode zwaarder heeft dan de andere – dat overkomt iedereen als bewindspersoon – je om elkaar heen gaat staan, elkaar helpt en kijkt hoe je de ander kunt ontlasten.

De heer **Huidekooper**:

Wij zien in onze stukken dat het uitvallen van ... Er zijn meerdere ministers uitgevallen gedurende de coronapandemie; denk aan minister Bruins, minister Van 't Wout en ook minister Van Ark. Toch zien wij dat bijvoorbeeld het uitvallen van minister Bruins maar beperkt besproken is in het kabinet. Hoe verklaart u dat?

Mevrouw **Schouten**:

Dat was natuurlijk helemaal in het begin. Ehm ... Ja, dat kan ik mij ook niet meer herinneren, waarom we dat ... We vonden het heel erg, en ehm ... Maar dat was ook nog niet gelijk helemaal te relateren aan de langdurige coronacrisis. Het is dus niet zo dat ik zeg dat hij ... Dat suggereer ik niet, maar ik probeer te achterhalen waarom dat minder besproken is. Ik weet zeker ...

De heer **Huidekooper**:

Maar u zegt: we vonden het heel erg.

Mevrouw **Schouten**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

U verliest een directe collega.

Mevrouw **Schouten**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Waarom is het dan niet besproken of maar heel beperkt?

Mevrouw **Schouten**:

We hebben dat echt onderling wel besproken, denk ik. Misschien niet in de formele stukken, maar wel van: tjonge, hoe ... Nou ja, allereerst om de persoon zelf natuurlijk, maar ook later wel, zo van: hoe houd je het met elkaar vol? Ik weet dat ik samen met collega Van Ark op enig moment ook wel aandacht heb gevraagd voor de werkdruk, met name ook voor de vergadercyclus die we elke keer op zondag hadden in het Catshuis. We zeiden: we moeten ook ruimte hebben om toch even een dag in de week of een moment in de week tot rust te kunnen komen, want anders is het gewoon bijna niet vol te houden.

De heer **Huidekooper**:

Wat waren dan de reacties op het moment dat u dat, in dit geval samen met minister Van Ark, agendeerde?

Mevrouw **Schouten**:

Daar hebben we wel serieus over gesproken, want het was ook wel duidelijk dat het voor sommige bewindspersonen echt wel zwaar was. We hebben toen nog wel wat aanpassingen gedaan aan de duur van het Catshuisoverleg, zodat dat ook niet eindeloos ging duren en dat we dat probeerden in te perken qua tijd. We zijn toen volgens mij ook nog naar de middag gegaan, om ook de ochtenden nog wat vrij te houden. Maar er is niet heel structureel iets aan veranderd.

De heer **Huidekooper**:

Wij zien inderdaad dat u ook een aantal keer aandacht vraagt voor de werkdruk, maar ook voor de gevolgen die die kan hebben. Zo verschijnt er op 5 maart 2021 een artikel in het AD, waarin u zegt: "Als de druk hoger wordt, worden de lontjes korter. Wat bij sommigen niet goed valt die in de frontlinie van covid staan, is dat anderen hun nog even komen vertellen wat ze moeten doen." Waar doelde u op met die uitspraak?

Mevrouw **Schouten**:

Ik kan me dat artikel niet meer herinneren, maar het is natuurlijk heel menselijk dat op het moment dat je steeds onder druk staat en lange dagen maakt, dat soms ook wat doet met je incasseringsvermogen op het moment dat er kritiek is of dat er vragen worden gesteld, dus ...

De heer **Huidekooper**:

Maar u weet nu niet of u toen een concreet voorbeeld of een concrete situatie in uw hoofd had?

Mevrouw **Schouten**:

Ik geloof niet dat ik daar toen op een bepaalde situatie doelde. Ik denk dat het gewoon meer een algemene uitspraak is geweest, wat ook best menselijk is.

De heer **Huidekooper**:

Wat betekende het voor de besluitvorming, of eigenlijk voor de kwaliteit van de besluitvorming in het kabinet, dat lange tijd onder hoge druk werken en de valkuilen waar u zelf in dat interview op wijst?

Mevrouw **Schouten**:

Nou, ik vond het ten eerste belangrijk dat we met elkaar oog hielden voor elkaar en dat er ook niet altijd ... Nou ja, er zijn inderdaad nog meerdere collega's uitgevallen. Nogmaals, ik vind het echt buitengewoon spijtig dat we dat niet hebben weten te voorkomen. Ehm ... Tegelijk vond ik wel dat we steeds moesten blijven opletten dat we dus inderdaad niet door vermoeidheid of door hoge druk minder ontvankelijk waren voor andere inzichten of voor kritiek, die soms best hard was. Ik denk dat het aan de andere kant ook zo is dat in zo'n fase de vraag "hoe houden we elkaar een beetje heel?" in zijn totaliteit niet alleen een verantwoordelijkheid is van het kabinet. Ik denk dat dat wel iets is waar ik aandacht voor vroeg, ja.

De heer **Huidekooper**:

Toch moet u daar dus een aantal keren aandacht voor vragen. Betekende dat dat het niet vanzelfsprekend een gespreksonderwerp was binnen het kabinet?

Mevrouw **Schouten**:

Het is niet zo dat we dat in het Catshuis of de MCC heel ... Zeker in de MCC niet. In het Catshuis bespraken we dat soms. Ik heb begrepen uit eerdere

verhoren dat het Torentjesoverleg juist wat meer bedoeld was om elkaar daarin te helpen. Maar nogmaals, daar was ik niet bij.

De heer **Huidekooper**:

Heeft u daarin een rol vanuit de premier gemist, als eerstverantwoordelijke voor toch ook het welzijn en het functioneren van het team?

Mevrouw **Schouten**:

Ik vind dat wij met z'n allen verantwoordelijk zijn voor het welzijn van het team. Dat kan je niet aan één persoon ophangen.

De heer **Huidekooper**:

U verwijt dat niet één persoon?

Mevrouw **Schouten**:

Nee.

De heer **Huidekooper**:

U ziet dat als een gedeelde verantwoordelijkheid?

Mevrouw **Schouten**:

Als collectief, ja.

De heer **Huidekooper**:

Helder. U gaf net al aan dat u het op een gegeven moment ook samen met uw collega Van Ark heeft gehad over de Catshuissessies. Die zijn toen ook verkort.

Mevrouw **Schouten**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Heeft eigenlijk het werken in het weekend en op die zondagen in het Catshuis an sich weleens ter discussie gestaan?

Mevrouw **Schouten**:

Nee, niet als zodanig, of we het niet meer moesten doen, want het had ook in die zin wel een functie. We hadden in die week eigenlijk ook geen tijd om even wat meer in de openheid met elkaar te bekijken: wat gebeurt er nu eigenlijk, wat is er gaande? Het had dus ook wel echt een functie in die zin,

als een – ik vind het een stom woord – "benen-op-tafelmoment", waarop je het ook, zonder dat je gelijk in een "nu moeten we ja of nee besluiten" zit, wat meer beschouwt met elkaar. Daar was door de week gewoon geen tijd voor.

De heer **Huidekooper**:

Als u dan uw zorg uitspreekt over werkdruk en het welzijn van collega's, wat was dan uw gewenste uitkomst? Wat moest er volgens u concreet gebeuren?

Mevrouw **Schouten**:

Ik denk dat dat ook te maken heeft met hoeveel openheid je hebt naar elkaar toe om te vertellen hoe het echt met je gaat.

De heer **Huidekooper**:

Want u ervoer geen openheid om dit bespreekbaar te maken in het kabinet. Begrijp ik dat goed?

Mevrouw **Schouten**:

Jawel, ik voelde wel ... Ik deed het ook, dus ik maakte het bespreekbaar. Alleen, het is niet zo dat als het niet zo goed met je gaat of als je denkt "ik sta onder grote druk" het heel vanzelfsprekend is om dat met elkaar te delen. Daar zit toch ook, denk ik, een soort, ehm, nou ja, toch een houding in van: we moeten door en we willen dit gewoon met elkaar goed doen en, nou ja, wat ik voel of wat er is, moet ik daar misschien maar ondergeschikt aan maken. En daar vroeg ik aandacht voor, dat het gewoon heel menselijk is dat je dat wel doet, omdat ik ook geloof dat dat uiteindelijk ook maakt dat je elkaar kunt helpen als het soms nodig is.

De heer **Huidekooper**:

Zijn er toen concrete opties op tafel gekomen om de werkdruk te verlagen?

Mevrouw **Schouten**:

Nee, niet in de zin dat we andere werkwijzen gingen hanteren of iets dergelijks. Nee.

De heer **Huidekooper**:

U gaf eerder aan dat het natuurlijk per bewindspersoon verschilde wat de werkdruk was. Was daar voldoende aandacht voor? Is er voldoende gekeken naar het overnemen van bepaalde taken? Heeft het team daarin op dat moment optimaal kunnen functioneren?

Mevrouw **Schouten**:

Ik weet nog wel – dat komt omdat ik daar wat directer bij betrokken was – dat toen collega Van Ark uitviel collega Blokhuis ook weer bepaalde taken van haar heeft overgenomen. Dus er werd wel geschoven op onderdelen als dat nodig was. Maar nogmaals, ik denk dat de druk op de mensen met name rondom de zorgkant en ook JenV gewoon heel hoog was en dat zit dan ook echt in de aard van de pandemie. Het was ook een medische aangelegenheid natuurlijk op veel punten, met heel veel impact op zorg.

De heer **Huidekooper**:

Dan meer naar de reflectieve kant, ter afronding van dit onderdeel. Had er, als u nu terugkijkt, meer aandacht voor werkdruk en welzijn moeten zijn?

Mevrouw **Schouten**:

Ik heb geprobeerd om die aandacht ook al te geven. Dus ik vond op dat moment ook al dat we daar met elkaar in ieder geval wel het gesprek over moesten kunnen voeren. En dat hoeft dan echt niet in een groot kringgesprek in het Catshuis waar iedereen bij zit. Dat kun je natuurlijk ook in kleiner verband organiseren. Dus ik denk, terugkijkend, dat je, zeker in zo'n langdurige situatie, wel naar vormen moet zoeken om goed in de gaten te houden hoe met het iedereen gaat. Dat wil echt niet zeggen dat iedereen dan gelijk van zijn plek moet of wat dan ook. Ehm ... Ik weet nu, vanuit de rol die ik nu heb als burgemeester ... Als wij een crisis hebben, is een van de eerste vragen die wij onszelf stellen: hoe ziet de vervangingsregeling eruit? Dat is een hele vervelende vraag, want als een crisis zich aandient, wil je niets liever dan zelf gelijk aan de slag gaan om die aan te pakken. Toch is het een hele wijze vraag, omdat je op enig moment gewoon met elkaar een soort autoriteit moet kunnen hebben om te zeggen "en nu stop je" of "je gaat nu even gas terugnemen, omdat het nu ook goed is om het vol te houden". Het is niet zo dat je helemaal van tevoren kunt bedenken hoe je een vervangingsregeling voor bewindspersonen vormgeeft, maar een dergelijke manier van met elkaar toch bedenken ... Hoe houden we het vol? Wat betekent dat voor de taken die we hebben? Hoe kunnen we dat met elkaar goed verdelen? Hoe kunnen we op momenten dat het gewoon te veel wordt, dat onderkennen en daar maatregelen op nemen? Ik denk dat het wel wijs is om dat van tevoren te bedenken. Dat moet je wel van tevoren doen, want als je het lopende de rit doet, dan lukt het niet meer.

De heer **Huidekooper**:

We zitten hier om te leren voor een volgende pandemie en om dat denkwerk

waar u op doelt, nu te verrichten, voordat die volgende pandemie uitbreekt. Ik zou u dus tot slot willen vragen om dit zo concreet mogelijk te maken: wie zou dit bij de volgende pandemie moeten faciliteren?

Mevrouw **Schouten**:

Dat moet standaard gewoon in de crisisorganisatie zitten. Dat moet gewoon onderdeel van het handboek zijn. Het is niet zo dat één persoon dat faciliteert. Je moet gewoon in je crishandboeken al bedenken hoe je ... Of je dat nou via vervanging doet of dat je taken gaat onderverdelen, laat ik in het midden, maar daar moet je in je handboeken gewoon al rekening mee houden.

De heer **Huidekooper**:

Duidelijk, dank u wel.

De **voorzitter**:

Collega Mutluer, heeft u nog aanvullingen op dit onderwerp?

Mevrouw **Mutluer**:

Ik heb één aanvulling. Heeft de werkdruk uiteindelijk geleid tot een andere kwaliteit of een mindere kwaliteit van de inhoud en de besluitvorming?

Mevrouw **Schouten**:

Dat kan ik niet een-op-een ... Die correlatie kan ik niet zo een-op-een leggen.

Mevrouw **Mutluer**:

U gaf net aan, en ook in het AD-artikel overigens, dat als de druk groter wordt, de lontjes korter worden.

Mevrouw **Schouten**:

Ja.

Mevrouw **Mutluer**:

U heeft ook een paar keer gezegd: dan kan men ook minder tegen kritiek. Ik parafraseer daarbij. Gaat dat dan niet ten koste van de besluitvorming?

Mevrouw **Schouten**:

Dat zou kunnen, maar als u mij vraagt "heeft u aanwijzingen dat dat de besluitvorming niet ten goede is gekomen?", vind ik het heel ingewikkeld om dat zo te zeggen. Dat is een moeilijke ... Het is meer een soort algemeen

gegeven dat je ziet – dat heb ik ook – dat op het moment dat de druk hoog is, je ook wat korter kunt gaan reageren en dat het lastig is om daar nog vaak heel veel discussies over te hebben met elkaar. Maar of dat dan per definitie leidt tot mindere besluitvorming ... Ik vind het ingewikkeld om die lijn een-op-een door te trekken.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik kan me voorstellen dat u daarbij echt aan een specifiek voorbeeld denkt.

Mevrouw **Schouten**:

Nee, dat was, denk ik, ook in het algemeen, ook in het artikel, wat ik benoem. Dat was niet gerelateerd aan één incident of iets dergelijks. Het was meer gewoon in het algemeen.

Mevrouw **Mutluer**:

Kunt u mij een incident noemen waarbij daarvan sprake was?

Mevrouw **Schouten**:

Nee, maar dat was ook niet in de sfeer van incidenten. Het was toch meer in de sfeer van dat je met elkaar ... Nogmaals, het was natuurlijk ook in de sfeer en in de tijd – u heeft vorige week een aantal Kamerleden gesproken – dat het ook in Kamerdebatten steeds meer echt wel pittig was hoe we tegenover elkaar kwamen te staan. Die druk gold dus niet alleen in het kabinet. Dat was natuurlijk ook in het parlement, want dat stond ook onder hoge druk. Mijn algemene stelling is dus dat je ervoor moet waken dat je, doordat die druk zo hoog is, eigenlijk tegenover elkaar komt te staan, omdat je met elkaar moet zoeken naar wat de goede besluiten zijn en welke afwegingen je daarin maakt. Soms ging dat weleens ... Nou zag ik ook met name in debatten dat dat er best wel hard aan toeging.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik had het met name over de onderlinge verhoudingen tussen de bewindspersonen. Als de werkdruk hoog is, de lontjes kort zijn en kritiek niet altijd gewaardeerd wordt – nogmaals, ik parafraseer – wat doet dan met de besluitvorming?

Mevrouw **Schouten**:

Ja, maar tegelijkertijd wil ik ook benadrukken dat we wel steeds ongelofelijk collegiaal met elkaar samen hebben gewerkt. Het is dus niet zo dat wij binnen het kabinet enorm tegenover elkaar kwamen te staan, een enkeling

daargelaten. Over het algemeen hebben wij echt wel begrip gehad voor die situatie en hebben we geprobeerd om daar toch scherp op te blijven. Maar het is meer een soort menselijk gegeven, zou ik bijna willen zeggen, dat het zo gaat.

Mevrouw **Mutluer**:

U zei: een enkeling daargelaten.

Mevrouw **Schouten**:

Mevrouw Keijzer heeft natuurlijk uiteindelijk haar keuze gemaakt, tenminste, er is uiteindelijk gezegd dat ze niet meer in het kabinet mocht zitten. Maar zij maakte natuurlijk ook openlijk bekend dat ze de kabinetslijn niet meer kon delen. Het was haar goed recht om dat te doen en om die kabinetslijn niet te delen, maar dan is er ook geen eenheid van kabinetsbeleid meer. Tegelijkertijd heb ik altijd wel ervaren dat we, ook al waren we het echt niet altijd met elkaar eens, met heel veel begrip en collegialiteit met elkaar samen hebben gewerkt.

Mevrouw **Mutluer**:

Dan laat ik het hierbij. Dank.

De **voorzitter**:

Dan stel ik voor dat we voor vijftien minuten gaan pauzeren. Ik verzoek de bode om de getuige naar buiten te leiden.

(Mevrouw Schouten wordt naar buiten geleid door de bode.)

De **voorzitter**:

Ik schors de vergadering voor vijftien minuten.

De vergadering wordt van 11.15 uur tot 11.32 uur geschorst.

De **voorzitter**:

Ik heropen de vergadering. Aan de orde is een openbaar verhoor door de parlementaire enquêtecommissie Corona. Ik verzoek de griffier om de getuige naar binnen te leiden.

(Mevrouw Schouten wordt binnengeleid door de griffier.)

De **voorzitter**:

Mevrouw Schouten, welkom terug. We vervolgen het openbaar verhoor. Ik wil het met u hebben over het volgende onderwerp, namelijk de crisisbeheersing. In een dreigende situatie met veel onzekerheid moeten snel besluiten worden genomen. Uit de crisisliteratuur blijkt dan ook dat bestuurders onder druk komen te staan. En dan worden er enkele patronen zichtbaar. U was als getuige, ook als vicepremier, bij veel overleggen aanwezig. We willen eigenlijk van u horen of u die patronen zag gebeuren ten tijde van de pandemie. Het eerste patroon dat ik tegen u aan zou willen houden: een kleine groep die de besluiten moet nemen, zag u dat gebeuren tijdens de coronapandemie?

Mevrouw **Schouten**:

En met "kleine groep" duidt u op de mensen die bij het Catshuis waren? Wat is de definitie van "kleine groep"?

De **voorzitter**:

Uit de crisisliteratuur blijkt dat het vaak voorkomt dat het een kleine groep is die een groot deel van de besluiten neemt. De vraag is of u dat ook zag gebeuren tijdens de coronapandemie.

Mevrouw **Schouten**:

De besluiten werden genomen in de Ministeriële Commissie. Daar waren gewoon degenen bij die daarbij aanwezig wilden zijn. Dat was doorgaans een brede kabinetsafvaardiging. Het is wel zo dat er daarvoor al veel werd voorbesproken. Ik noemde net al het Catshuis, waar wel een bredere afvaardiging van het kabinet aanwezig was. Daar werden soms ook de vakministers bij gehaald, om het zo te noemen, als het bijvoorbeeld ging over een onderwerp dat hen direct aanging. De besluitvorming was echt wel breed in het kabinet. De voorbesprekingen daarvoor vonden plaats in soms een wat smallere kring.

De **voorzitter**:

Dus de voorbereiding vond plaats in smallere kring, maar de besluitvorming vond breed in het kabinet plaats.

Mevrouw **Schouten**:

Zeker. Ja.

De **voorzitter**:

Een ander patroon dat we in de crisisliteratuur veel zien is dat er wordt vastgehouden aan een koers, terwijl de omstandigheden veranderen. De coronacrisis duurde ook twee jaar. Zag u dit gebeuren?

Mevrouw **Schouten**:

Dat heb ik net ook al aangegeven. Als ik terugkijk – nogmaals, dat was niet op het moment dat ik erin zat, want anders had ik dat wel geagendeerd – waren er verschillende fases in die pandemie, waarin de nalevingsbereidheid veranderde. In het begin was die heel hoog. In het najaar van 2020 werd die aanzienlijk lager. Op de maatschappelijke impact kregen we meer zicht. Dat wijzigde niet in de werkwijze zoals we die hadden. Achteraf gezien zou ik dus veel meer de fases hebben onderscheiden die we eigenlijk zagen, waarbij we dan toch een soort mechanisme zouden inbouwen om te reflecteren van: past de aanpak die we nu hebben ook nog bij de fase waar we in zitten?

De **voorzitter**:

U gaf dat inderdaad ook al eerder aan. Kan ik daar ook uit opmaken dat dat onvoldoende is gebeurd, om het even in mijn eigen woorden te vertalen, en dat dat onvoldoende is opgebracht in discussies?

Mevrouw **Schouten**:

Niet door mij in ieder geval. Ik denk dat we daar ook niet heel lang bij stil hebben gestaan. Nee.

De **voorzitter**:

We zien ook in de literatuur dat naarmate een crisis langer duurt, bestuurders zichzelf kunnen gaan overschatten en de situatie kunnen gaan onderschatten. Zag u dat soort dingen gebeuren tijdens de pandemie?

Mevrouw **Schouten**:

Nou, de situatie onderschatten deden we zéker niet. We waren ons zeer bewust van de situatie en van wat er gebeurde. We hebben het net ook gehad over de werkdruk en de langdurigheid van de crisis en hoe je het met elkaar volhoudt. Ik denk dat dat gewoon wel een element is dat je dus ook eerder moet doordenken in een crisissituatie.

De **voorzitter**:

En het onderschatten van de stress in zo'n situatie? Zag u dat gebeuren?

Mevrouw **Schouten**:

Kijk, we stonden allemaal onder druk, dus het is niet zo dat het alleen maar een of twee personen waren. Dat was, denk ik, voor de hele club in het kabinet zo. Het was ook zo dat sommige bewindspersonen natuurlijk veel meer door een bepaalde groep werden aangesproken. Ik noem maar wat: horeca ging met name richting de minister of de staatssecretaris van EZK en scholen gingen richting de minister van Onderwijs. Dus iedereen had natuurlijk ook echt wel zijn eigen druk vanuit de eigen, nou ja, achterban waar men verantwoordelijk voor was. Dus die druk was er echt wel breed in het kabinet. Ehm ... Dat maakte soms ook wel dat je gewoon daar de goede discussies over kreeg, zo van: wegen we alle factoren voldoende mee? Ehm ... Je moet het nooit onderschatten, want die druk is er onmiskenbaar. Ik denk dat je dus ook naar manieren moet zoeken om die druk dus ook goed te verdelen – laat ik het zo zeggen – bijna, over het gehele kabinet. Niet dat iedereen onder druk moet komen te staan, maar dat je de werkdruk ... Dat je nadenkt over: wat betekent het misschien ook voor de portefeuilles en wat kun je van elkaar overnemen als het nodig is? Ik denk dat dat in sommige gevallen ... Het waren natuurlijk ook beste lange debatten soms in de Tweede Kamer. Ik ben zeer voorstander van goede debatten in de Tweede Kamer. Ik heb er zelf zeven jaar in gezeten. Dat is absoluut een onderdeel van de verantwoording die je moet afleggen. Maar het is ook de gezamenlijke weging die je moet maken. Het is niet zo dat alleen het kabinet besluit; de Kamer besluit mee. Wat is een goede manier om daar het debat over te voeren, zodat je die weging goed kunt maken met elkaar?

De **voorzitter**:

Een ander patroon dat we uit de crisisliteratuur halen – daar hebben we het ook al eerder over gehad in dit verhoor – is dat de korte termijn vaak voorrang krijgt op die lange termijn. Kunt u er nog eens op ingaan of u dat zag gebeuren en in welke situaties?

Mevrouw **Schouten**:

Ja. Ik heb ook al een paar keer aangegeven, denk ik, dat op het moment dat het erop aan komt en je op de korte termijn ziet dat als je iets niet of onvoldoende doet, dat direct effect heeft, en dat het minder inzichtelijk is wat de langetermijneffecten zijn, die daarmee soms dan wel gezien worden, er dan toch gekozen wordt voor de kortetermijneffecten, omdat die daadwerkelijk heel snel optreden en je van de rest niet precies weet wat de effecten zijn. Ik noemde net al: breng dan dus eerder ook op dat je die maatschappelijke effecten al gelijk inbouwt, zodat je dat meteen ook op

eenzelfde niveau hebt als de kortetermijneffecten. Het zou goed zijn als dat misschien ook wat kwantitatiever kan worden, want ik denk dat je het dan op dat moment ook meer inzichtelijk krijgt.

De **voorzitter**:

Welke maatregelen zouden er getroffen kunnen worden om juist bij een langdurige crisis dergelijke patronen te voorkomen?

Mevrouw **Schouten**:

Ik heb natuurlijk een aantal zaken al genoemd. Ik denk dus in de advisering meer een gelijke positie met allerlei andere effecten die je met elkaar ziet gebeuren, dus korte én lange termijn. Ook moet je proberen om op lange termijn meer inzichtelijk te maken wat die effecten zijn, en als het kan ook met goede data erbij. De tweede is dat je met elkaar dus nadenkt over: hoe hebben we het georganiseerd, houden we het vol op deze manier en hebben we dan ook voldoende ruimte om de tegenspraak goed mee te nemen in alle besluiten? Ook moet je goed nadenken over hoe je als kabinet en Kamer met elkaar werkt, zodat het ook niet een ... Hebben we de goede debatten met elkaar over de wegingen, over de waarden die daaronder liggen en over welke afweging er gemaakt wordt? Ik denk dat het ook belangrijk is, ook naar de samenleving toe, om te laten zien welke afwegingen er precies gemaakt zijn. Ik denk dat dat niet altijd even duidelijk was. Mensen raakten ook soms wel de weg een beetje kwijt in welke maatregelen nu weer werden afgekondigd, maar ook in het waarom ervan: waarom was dat op dat moment noodzakelijk of werd dat noodzakelijk geacht? Dat is iets wat je als kabinet, maar zeker ook in het debat met de Kamer, op die manier expliciet maakt.

De **voorzitter**:

Oké, dank u wel. Collega Huidekooper, heeft u op het onderwerp "crisisbeheersing" nog aanvullingen?

De heer **Huidekooper**:

Ja, ik heb één vraag, voorzitter, naar aanleiding van een antwoord dat mevrouw Schouten gaf. Eerder in het verhoor noemde u "vertrouwen in maakbaarheid". Dat is wat wij in de literatuur ook herkennen als de neiging om het eigen kunnen te overschatten. Kunt u toelichten wat u eerder bedoelde?

Mevrouw **Schouten**:

Ik had het niet over het eigen kunnen. Bij maakbaarheid refereerde ik aan inzicht dat we kregen over een bepaalde maatregel: wat voor effect zou die, als die dan genomen zou worden, hebben op de verspreiding van het virus, de zogenaamde R-waarde? Dat ik soms weleens ... Dat werd dan eigenlijk heel nauwkeurig vastgesteld, terwijl ik me dan weleens afvroeg: maar wat nou als het niet goed nageleefd wordt? Het is niet alleen een kwestie van: wat doet een maatregel? Dan moet je er ook van uitgaan dat iedereen of zo veel mogelijk mensen zich aan die maatregel houden. Is er dan ook nog iets als "houden we het vol met elkaar"?

De heer **Huidekooper**:

Werd de maakbaarheid van die cijfers dan overschat, of hoe moet ik uw woorden precies interpreteren?

Mevrouw **Schouten**:

Je probeerde met de maatregelen die je nam te bekijken hoe je eigenlijk weer onder een verspreiding kwam die ehm ... Ja, de R onder de 1. Excuses voor de techniek. Ik bedoel dat het verspreidingsgetal naar beneden ging, want dan had je ook dat er minder mensen besmet werden en dat het dan ook een minder grote druk op de ic-capaciteit zou leggen. Dan hadden we natuurlijk allerlei maatregelen waarvan we konden bekijken of we die moesten nemen om dat getal naar beneden te krijgen. Daarvan dacht ik weleens: hé, maar als ik die maatregel neem ... "Dat heeft zoveel effect op de R." Dan dacht ik: ja, is dat nou in een hele geïsoleerde situatie, of is dat dan ook rekening houdend met het feit dat mensen daar verschillend op reageren en dat mensen ook vrij creatief worden in hoe ze daarmee omgaan? Houden we daar voldoende rekening mee en kunnen we dus ook zo precies beredeneren wat een maatregel uiteindelijk doet in het terugdringen van de verspreiding?

De heer **Huidekooper**:

Vond u dan dat de realiteit weerbarstiger was dan de modellen en cijfers die erachter zitten, lieten zien?

Mevrouw **Schouten**:

We zagen op enig moment natuurlijk ook dat de naleving toch een vraagstuk werd. Dan krijg je vraagstukken over handhaving. Maar je kunt nooit voor al die maatregelen een hele samenleving onder de handhaving leggen. Dat ging ook over het aantal mensen dat bij elkaar kwam, ook thuis. Ja, je gaat niet

de huizen af om te controleren hoeveel mensen er thuis zijn. Dan komt het er ook op aan – dat ging in de eerste fase heel goed – dat mensen ook de intrinsieke motivatie voelen om mee te doen om het virus onder controle te krijgen. Er zit dus een ruimte tussen wat je hoopt dat er gebeurt en wat er daadwerkelijk gaat gebeuren. Dat heeft ook te maken met: kunnen mensen nog navolgen wat we aan het doen zijn en snappen ze wat de reden is? Ik benoemde net ook in het gesprek met de voorzitter dat we dat soms explicieter moesten maken omdat sommige mensen het niet meer begrepen.

De heer **Huidekooper**:

Dan is mij dat nu duidelijk. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Collega Mutluer, heeft u op dit onderwerp nog aanvullingen?

Mevrouw **Mutluer**:

Ja, één aanvulling. Die heeft betrekking op mijn eerdere vraag over de enorme werkdruk die er was en mijn vraag of dat ten koste kan gaan van de inhoud. Wij zien in het berichtenverkeer tussen u en de heer Slob in maart 2020 naar aanleiding van de onderwijssluitingen dat de heer Slob aan u appt dat hij, nou ja, volledig is uitgescholden: "ongenoegen over mijn uitspraak". Hij doelt dan op de minister-president, de minister van VWS en de minister van JenV. Het gaat over het ongenoegen over zijn uitspraak in een tv-programma. Hij geeft aan: "Ik snap dat ze onder druk staan, alleen ze wassen hun eigen straatje schoon. En de dynamiek tussen de mannen is niet goed." U zegt dan: ze versterken elkaar in hun opvatting.

Mevrouw **Schouten**:

Volgens mij heb ik er ook een vraagteken achter gezet: "de dynamiek?"

Mevrouw **Mutluer**:

Daar heeft u inderdaad een vraagteken achter gezet: "de dynamiek dat ze elkaar zitten te versterken in hun opvatting?"

Mevrouw **Schouten**:

Vraagteken. Het was dus een verhelderende vraag.

Mevrouw **Mutluer**:

Krijg je dan wel een goede oplossing? Vraagteken.

Mevrouw **Schouten**:

Ja, het was dus een vraagteken. Het was een vraag richting de heer Slob, of hij dat bedoelde. Dit ging over een hele specifieke situatie. Het ging over ... Het onderwijs was gesloten. Het RIVM zou onderzoek doen naar de verspreiding van het virus onder kinderen, omdat dat ook mee zou wegen in de afweging of het onderwijs open kon. Dat RIVM-onderzoek liep vertraging op. Er was eerder gezegd dat het RIVM leidend zou zijn voor de opening. Toen kreeg de heer Slob naar mijn weten de vraag bij dat televisieprogramma: betekent dat dus ook dat het onderwijs dan langer gesloten zal zijn omdat dat onderzoek er nog niet is? Daar heeft hij naar mijn weten bevestigend op geantwoord. Daar kwam discussie over: dat hij vooruitlopend eigenlijk al een soort stelling had gedeponneerd, waar anderen vonden dat die nog niet gedeponneerd kon worden. Daar zag die opmerking op.

Mevrouw **Mutluer**:

U stelt die vraag aan hem. Als ik die vraag aan u zou willen stellen, ook in het licht van de valkuilen van een crisisbeheersing, versterkten dan de drie ministers, die op dat moment heel erg bezig waren met crisisbestrijding in de frontlinie, elkaar in hun opvatting?

Mevrouw **Schouten**:

... Nou, ik zou dat niet zo relateren aan deze opmerking. Volgens mij was dat de dynamiek van dat moment, van het moment waarin die opmerking werd gemaakt, waarin hij dus een stevige woordenwisseling had met de genoemde leden van het kabinet. Daar zou ik niet gelijk een extrapolatie op loslaten.

Mevrouw **Mutluer**:

Dus in uw beleving, hoor ik u zeggen, betrof het dit gebeuren en verder zegt het niks over de dynamieken tussen deze heren?

Mevrouw **Schouten**:

Nou, dit was een heel concrete situatie, waarin ik hem vroeg of hij daarop doelde. Dus het was niet een stelling van mij op dat moment.

Mevrouw **Mutluer**:

Heeft u dat vaker meegemaakt?

Mevrouw **Schouten**:

Wat meegemaakt?

Mevrouw **Mutluer**:

Een dergelijk incident waarbij de drie hoofdrolspelers, in dit geval de drie ministers, elkaar versterkten in hun opvattingen.

Mevrouw **Schouten**:

Nogmaals, u deponeert nu een stelling. Het was voor mij een vraag aan de heer Slob, of hij dat bedoelde omdat hij dat zo zei. Eigenlijk was mijn vraag: wat bedoel je precies? Kijk, je hebt altijd discussies met elkaar. Dat vindt continu plaats. Dat is ook goed, want als we dit niet hadden, hadden we inderdaad een soort ... Nou ja, dan hadden we bijna niet meer een soort kritisch tegendenken of tegenmacht of wat dan ook. Dan was het weleens zo dat een deel in het kabinet natuurlijk ook meer aandacht vroeg voor de medische situatie en een ander deel soms meer voor de maatschappelijke impact. Maar uiteindelijk kwamen we daar wel met elkaar uit. De besluiten die we namen, waren gewoon kabinetsbesluiten. Dat is, denk ik, de kern. Je hebt soms die discussie echt wel nodig. Het wil niet zeggen dat daarmee dus de één of de ander altijd de bovenhand heeft. Uiteindelijk zijn het allemaal gezamenlijke besluiten die we nemen.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar uiteindelijk is de strategie ook altijd geweest: we houden eraan vast dat de IC-bedden niet vollopen. Is er een moment geweest dat men in het kabinet aangaf: we moeten die strategie veranderen?

Mevrouw **Schouten**:

Nou, wij hebben, denk ik, in het voorjaar ... Nee, ik moet even hard nadenken. In de winter van 2021, dus zeg maar ongeveer na januari, begon echt wel meer de discussie te komen over: is er nou ... Natuurlijk ook omdat we zicht kregen op vaccinaties. Dat speelde daar ook wel erg in mee. Hoe kun je dan die andere factoren ook echt meer gaan meewegen daarin? Die discussie hebben wij dus zeker wel gehad.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar de strategie als zodanig ter discussie stellen? Is dat gebeurd binnen het kabinet?

Mevrouw **Schouten**:

Jawel, want wij hebben op enig moment die extra doelstelling expliciet ook nog benoemd. Volgens mij was het maart 2021 dat we dat hebben

toegevoegd, om nog explicieter te maken dat dat echt een van de afwegingen was. Dat wil niet ...

Mevrouw **Mutluer**:

Heeft dat uitgemaakt in de besluitvorming?

Mevrouw **Schouten**:

Excuus?

Mevrouw **Mutluer**:

Heeft het toevoegen van de maatschappelijke impact aan de doelen uiteindelijk ook geëffectueerd dat de besluitvorming veranderde?

Mevrouw **Schouten**:

Nee, wel dat ... Nogmaals, ik wil benadrukken dat we dat in het eerste jaar ook echt wel deden, maar dat het eigenlijk nog explicieter werd dat we dit ook gingen meewegen. Dan krijg je ook soms de situatie, die ik net al een "rug tegen de muur"-scenario noemde, dat op het moment dat de ic's dreigen over te stromen – nogmaals, code zwart werd gememoreerd – je de afweging moet maken: accepteren we dus dat dat gaat gebeuren omdat we andere factoren zwaarder willen laten wegen? Dat zijn ongelofelijke dilemma's.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik denk dat we op dit onderwerp nog terugkomen, dus ik laat het voor nu hierbij.

Mevrouw **Schouten**:

Is goed.

De **voorzitter**:

Dan gaan we naar het volgende onderwerp. Daarvoor geef ik collega Huidekooper het woord.

De heer **Huidekooper**:

Dank, voorzitter. Het volgende onderwerp gaat over maatschappelijke onrust die in de samenleving sluipt en ook de protesten en demonstraties die daar blijk van geven, want mensen gaan gedurende de coronapandemie met uiteenlopende zorgen uiteindelijk ook demonstreren. Die coronademonstraties worden ook in het kabinet besproken.

Mevrouw **Schouten**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Mijn eerste vraag zou zijn: kunt u ons schetsen hoe deze gesprekken verliepen?

Mevrouw **Schouten**:

"De gesprekken" is, denk ik, wat algemeen. Wij zagen natuurlijk ook wat er buiten gebeurde en dat er ook steeds meer weerstand kwam. Dat werd ook in het Veiligheidsberaad besproken, dus de minister van JenV koppelde dat ook terug vanuit het Veiligheidsberaad richting het kabinet, ook wat de burgemeesters ervoeren, ook in de moeite met de handhaving.

De heer **Huidekooper**:

Ja. Mijn vraag gaat nu even over hoe het binnen het kabinet werd besproken.

Mevrouw **Schouten**:

Ja, dus dat werd gezien en dat werd onderkend. Tegelijkertijd was dat in die zin niet altijd maatgevend, dus dat dat alleen de aanwijzing was om zaken anders te gaan doen. We wisten dat die druk groot was. We wisten dat die maatschappelijke onrust er was, of dat nou wel of niet door demonstraties was, en de besluitvorming ging zoals net geschetst.

De heer **Huidekooper**:

Welk signaal leidde het kabinet af uit dat de onrust in de maatschappij toenam?

Mevrouw **Schouten**:

Dat het dus ook steeds ingewikkelder werd om mensen mee te krijgen in de aanpak, waar ze in het eerste ... Van pak 'm beet maart tot de zomer ging iedereen daar best wel de schouders onder zetten. Dat werd steeds ingewikkelder.

De heer **Huidekooper**:

We zien dat het onderwerp, naast een aantal updates die inderdaad gepland zijn, onder andere ook in de onderraad die over veiligheid gaat en waarin updates worden gegeven over protesten die vaak het weekend ervoor hebben plaatsgevonden ... Wij zien dat het onderwerp "maatschappelijke

onrust" an sich eigenlijk maar beperkt besproken is gedurende die twee jaar. Herkent u dat beeld?

Mevrouw **Schouten**:

Nou, niet in de zin van dat het dus een directe aanleiding was om besluitvorming te heroverwegen. Maar natuurlijk hadden wij het met elkaar wel over "hoe gaat het?" en "wat zien we eigenlijk in de samenleving gebeuren?"

De heer **Huidekooper**:

Maar leidde het feit dat die maatschappelijke onrust toenam ook weleens tot een voorstel om een bepaalde maatregel die gold – er zijn natuurlijk langere periodes strenge lockdowns geweest – op te heffen en om bepaalde versoepelingen ... Kunt u ons eens meenemen in welk signaal daaruit werd meegenomen, als dat besproken werd?

Mevrouw **Schouten**:

Ja. Nou ja, de meest pregnante is natuurlijk de avondklok geweest, denk ik. Toen wij die afkondigden, waren er de dagen erna natuurlijk heftige protesten in de steden, in Den Bosch, in Rotterdam en in nog een aantal, zoals Amsterdam, waarbij het voor de lokale bestuurders heel zwaar was om die in goede banen te leiden. Dat stond echt wel op ons netvlies, want wij zagen die beelden natuurlijk ook. Maar dat was op dat moment niet een reden om een maatregel te heroverwegen, omdat nogmaals, wat ik net schetste, code zwart dreigde in de ziekenhuizen.

De heer **Huidekooper**:

Was dat op dat moment ... Is er toen, naar aanleiding van de avondklokrellen die inderdaad intens zijn geweest, ook wel voorgesteld om de aanpak zoals die tot op dat moment werd gevoerd ter discussie te stellen? U gaf eerder al aan: we hebben eigenlijk weinig het gesprek gevoerd over de fundamentele doelen onder onze aanpak en of we nog de juiste dingen deden.

Mevrouw **Schouten**:

Nee, dat was geen reden om de aanpak ter discussie te stellen.

De heer **Huidekooper**:

De reden van mijn vraag is dat we inderdaad zien dat de protesten besproken worden in het kabinet. We zien alleen vaak dat daar wordt gekeken naar de handhavingsaspecten daarvan, dus dat er zo wordt

gekeken: er zijn protesten geweest en het lukt de politie niet meer goed om te handhaven. Maar we zien eigenlijk minder terug dat er wordt gekeken of er misschien iets aangepast moet worden aan de communicatie van het kabinet of naar of maatregelen misschien niet meer vol te houden zijn en de aanpak bijgesteld moet worden. Deelt u dat beeld?

Mevrouw **Schouten**:

Nee, dat ... Ik denk dat u er gelijk in heeft dat dat niet direct een aanleiding was om onze eigen werkwijze ter discussie te stellen of om de aanpak te wijzigen, dat dat inderdaad gewoon meer werd gezien als een handhavingsvraagstuk en minder als een signaal van wat er gaande was. Ja.

De heer **Huidekooper**:

Wat is uw verklaring daarvoor? Want als er rellen zijn waar inderdaad dagen de kranten mee vol staan, zou het vrij logisch zijn om ook te kijken naar de dieperliggende oorzaken daarvan.

Mevrouw **Schouten**:

Ja, dat is een terechte opmerking. Ik denk dat wij op dat moment ook steeds, nou ja, voor het dilemma stonden van: accepteren we dan ook dat er mogelijk meer besmettingen zullen gaan komen en dus ook meer risico op het daadwerkelijke codezwartscenario of is het dan toch een kwestie van "we moeten nu volhouden om te zorgen dat we die druk daarvan af gaan halen"? Dat was toch steeds ook een afweging die daar werd gemaakt. Dus wij waren daar niet blind voor. Alleen, ik noemde eerder al dat de marges smal waren. Dat was hier zeker het geval. Want als je dat dus had gedaan – dan moet je maar even doorredeneren de andere kant op – dan was het risico er dus ook geweest dat we toch weer in die code zwart ... Of nee, niet weer. Dat we dan in code zwart terecht zouden komen en dat zou hele andere vragen opwerpen, zoals: wie mag er dan nog wel naar de ic en wie niet? Dat was ook een onmogelijke vraag.

De heer **Huidekooper**:

Ja. Dat een andere aanpak dan weer andere negatieve gevolgen zou hebben, is helder. Maar het gesprek daarover is op dat moment niet gevoerd.

Mevrouw **Schouten**:

Niet in die zin. Dus we onderkennen wel de maatschappelijke onrust, maar niet zo van: wat betekent dat nu voor onze eigen aanpak?

De heer **Huidekooper**:

We zien namelijk dat richting 2022, culminerend begin 2022, burgemeesters zich uit beginnen spreken tegen de corona-aanpak van het kabinet. Er wordt dan onder andere een oproep aan het kabinet geplaatst in de Volkskrant, eerst door 30 burgemeesters, later ondertekend door ruim 250 burgemeesters. Zij zijn van mening dat de nadruk te veel ligt op handhaving en repressie in de corona-aanpak. Zij schrijven bijvoorbeeld: "Het is feitelijk onmogelijk maar ook rechtsstatelijk onwenselijk om met repressie Nederlandse burgers dwingend te overtuigen van de juistheid van maatregelen. En: "(...) een repressieve overheid komt tegenover zijn eigen burgers te staan, ook tegenover hen die van goede wil maar inmiddels moedeloos zijn."

Mevrouw **Schouten**:

Ik denk dat dat laatste ook een ...

De heer **Huidekooper**:

Wat is uw reactie daarop?

Mevrouw **Schouten**:

Ik snap heel goed dat ze dat zeggen. Ik denk dat met name dat laatste een hele belangrijke toevoeging is. In de maatschappij zag je dat ... Het is niet één crisis geweest waar we in hebben gezeten. We hebben eigenlijk in verschillende crises gezeten. Het was een medische crisis, maar het was ook een economische. Het was een maatschappelijke crisis. Het was een mentalegezondheids crisis. Daarin hadden verschillende mensen ook verschillende motieven waarom ze een maatregel nog wel of niet accepteerden of nog konden dragen, eigenlijk, met elkaar. Nu zit ik weer wat in de reflectie, maar ik denk dat we soms te veel hebben gedacht in eenheid, dat je dan met handhaving mensen weer in een soort spoor zou kunnen krijgen. Terwijl er ook mensen tussen zaten die ongelooflijk hun best deden om zich echt wel op afstand te houden of wat dan ook, maar die wel moeite hadden met sommige maatregelen. Ik denk dat we die toch wat te veel over één kam hebben geschoren, waardoor die mensen zich ook niet goed gehoord hebben geweten. Ik denk dat dat wel een les is voor mij, ook terugkijkend: hebben we voldoende recht gedaan al die verschillende motieven van mensen voor waarom ze een maatregel wel of niet volhouden of hebben we daar veel te generiek naar gekeken?

De heer **Huidekooper**:

De vraag stellen is 'm wellicht ook beantwoorden. Dus laat ik u dan uw eigen vraag voorleggen.

Mevrouw **Schouten**:

Ja, dat is dus een retorische vraag wat mij betreft. Ik denk dat we daar niet voldoende recht aan hebben gedaan.

De heer **Huidekooper**:

Rondom die avondklokrellen zijn natuurlijk ook veel vernielingen gepleegd.

Mevrouw **Schouten**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Dat moet natuurlijk ook even vastgesteld worden. Tegelijkertijd zien we in die tijd dat er ook felle uitspraken vanuit Den Haag worden gedaan over relschoppers die bewust vernielingen zouden plegen. Ook in het licht van wat u net aangaf: is daarmee eigenlijk voldoende aandacht geweest voor de zorgen van de groep die daar niet kwam om rellen plegen, maar die wellicht moedeloos was geworden of oprechte zorgen had over het coronabeleid?

Mevrouw **Schouten**:

Laat ik helder zijn: die rellen waren echt vreselijk en er was geen enkel excuus om op zo'n manier rellen te gaan plegen. Dus dat ga ik niet bagatelliseren. Maar nogmaals, dat laatste zinnetje in het stuk dat u net voorlas, in het stuk van de burgemeesters ... Er zat heel veel gelaagdheid in de motieven van mensen waarom ze wel of niet een maatregel konden volgen: als je een ondernemer was die zijn zaak was kwijtgeraakt, als je een jongere was die eigenlijk bijna geen perspectief meer zag omdat je geen vrienden meer kon zien en ook niet meer kon sporten ... Dat is wat anders dan groepen mensen die ergens naartoe gaan om te rellen. Ik denk dat we een soort onderstroom, om het zo maar te noemen, in de samenleving, die er ook echt was ... Of laat ik voor mezelf spreken: dat ik te weinig onderscheiden heb dat daar hele verschillende motieven en achtergronden achter zaten, die in zichzelf best legitiem konden zijn.

De heer **Huidekooper**:

Kwam dat misschien door een te eenzijdige focus op die handhaving en repressie? Zijn die twee zaken aan elkaar te koppelen? U gaf aan: we hebben

daar misschien te weinig aandacht voor gehad. Heeft dat te maken met die focus op meer handhaving om vervolgens ook de naleving van de maatregelen te vergroten?

Mevrouw **Schouten**:

Die handhaving zag met name natuurlijk ook echt wel ... Ik ben zelf burgemeester en ik weet hoe veel of hoe weinig je politie kunt inzetten. Dat doe je op de plekken waar het natuurlijk echt, echt uit de hand loopt. Op andere plekken kon je natuurlijk wel soms een boete krijgen of iets dergelijks, maar dan ben je niet continu bezig om exact te zien hoeveel mensen thuis aanwezig zijn bij wijze van spreken. Doordat er, denk ik, ook wel een nadruk leek te komen op die handhaving, voelden mensen zich toch een beetje in een soort hoek gedrukt, zo van: dit gaat niet over mij. Want ja, dat waren niet de mensen die rellend over straat liepen.

De heer **Huidekooper**:

Was u dan van mening dat het kabinet op dat moment te veel focus had op die handhaving?

Mevrouw **Schouten**:

Nou ja, niet op dat moment, want anders had ik er echt wel wat van gezegd. Maar terugkijkend snap ik heel goed de opmerking van de burgemeesters: heb je voldoende oog gehad voor de eigenlijk verschillende motieven die mensen hadden voor of ze het wel of niet nog konden volhouden en ook de verschillende vormen die de crisis eigenlijk had? Het was niet alleen een gezondheids crisis. Het was ook een maatschappelijke crisis, een economische crisis.

De heer **Huidekooper**:

Duidelijk. Dus u kunt zich vinden in de oproep die de burgemeesters aan het kabinet hebben gedaan, maar u zegt ook: dat is terugkijkend en op dat moment heb ik daar ook mee ingestemd.

Mevrouw **Schouten**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Dan is dat helder. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Ik heb zelf op dit onderwerp geen aanvullingen. Collega Mutluer, heeft u die?

Mevrouw **Mutluer**:

Ik ook niet.

De **voorzitter**:

Dan kunnen we direct door naar het volgende onderwerp. Ik wil het met u hebben over vaccinaties en het coronatoegangsbewijs. Begin 2021 begon de vaccinatiecampagne. Het kabinet zet daarin in op een hoge vaccinatiegraad. In meerdere verhoren is duidelijk geworden dat er niet altijd begrip was bij iedere bewindspersoon voor mensen die zich niet wilden laten vaccineren. Was ook de toon van die vaccinatiecampagne onderwerp van gesprek binnen het kabinet?

Mevrouw **Schouten**:

Het mag bekend zijn dat de partij waarvan ik lid ben, vond dat het belangrijk was dat mensen hun eigen keus hadden of ze wel of niet een vaccin zouden gaan halen. Dat vind ik ook. Daar was soms echt wel discussie over: moeten we nu mensen ook niet gaan aanzetten om zo'n vaccin te gaan halen, gewoon echt meer dwingend? Daar heb ik meerdere keren discussies over gehad. Dat begon overigens niet in maart. Dat was denk ik ook al in het najaar van 2020. Toen is er ook nog een brief naar de Kamer gestuurd waarin ook al vooruitgekeken werd naar de vaccins en in die brief is expliciet opgenomen dat we niet tot een vaccinatieplicht zouden overgaan. Daaromheen waren natuurlijk wel discussies. Dat was ook in maart. Ook later in 2021 hebben we die discussies nog wel gehad. Er waren dus verschillende momenten waarop we die discussies hebben gevoerd, inderdaad.

De **voorzitter**:

U gaf net aan: dwingend. "Ik vond het in die discussies belangrijk dat het niet te dwingend werd."

Mevrouw **Schouten**:

Ja, en dat was niet omdat ik dat vind, maar omdat ik geloof dat op het moment dat je een vaccinatiedwang of -plicht hebt, dat juist een tegengesteld effect kan gaan krijgen, namelijk dat mensen dan ook minder zeggen: dat wil ik doen. Plus het risico – dat zit natuurlijk nog wat later, in de 2G-discussie – dat je ook een onderscheid kunt gaan krijgen in de

maatschappij tussen mensen die zich wel en niet hebben laten vaccineren en dat je dus een soort uitsluitend mechanisme zou kunnen gaan krijgen van groepen die een andere keus maken. En daar was ik tegen.

De **voorzitter**:

Als u dat inbracht, hoe werd daar dan op gereageerd?

Mevrouw **Schouten**:

Daar werd wisselend op gereageerd. Sommige collega's konden zich dat voorstellen. Je merkte ook wel dat hoe langer de pandemie duurde soms ook wel meer discussie begon op te roepen, omdat mensen zeiden: dit is ook wel dé manier om uit deze crisis te komen; waarom zou je ook niet meedoen? Dat snap ik op zich ook, want de keerzijde was dat er ook heel veel pijn aan andere kanten werd geleden, dus ook pijn in economische zin, in maatschappelijke zin, in scholensluitingen. Hoe weeg je dan ook weer de vrijheid die mensen hebben om een vaccin te halen versus al die andere maatregelen die je moet nemen om het virus te beperken?

De **voorzitter**:

Later werd ook het coronatoegangsbewijs ingevoerd, in september 2021, ook om juist mensen die wel gevaccineerd waren meer vrijheden te geven, of die genezen waren van het virus.

Mevrouw **Schouten**:

Daar zat een verschil in. We hadden het coronatoegangsbewijs waarin je dus testen, herstel en vaccineren had.

De **voorzitter**:

Ja, 3G.

Mevrouw **Schouten**:

Ja. Dat was een route die wel begaanbaar was voor ons, omdat je ook testen hebt. Je hoeft je dan niet per te laten vaccineren. Je hebt dan nog een keuze om daar op een andere manier invulling aan te geven. Later kwam de discussie alleen nog op herstel en vaccineren, de zogenaamde 2G.

De **voorzitter**:

Ja, want in die 3G-route kon men vanaf september '21 weer naar het theater, naar de horeca en naar de bioscoop. In november wilde men dat uitbreiden naar meerdere locaties en had het kabinet het voornemen om tot

die 2G te komen. Daar wilde ik inderdaad met u naartoe. Hoe verliep die discussie?

Mevrouw **Schouten**:

Ik ben daar toen iets minder bij geweest, omdat ik dus zat te onderhandelen in het Catshuis op dat moment. Of nee, niet in het Catshuis. Ik zat hier te onderhandelen. Ik was toen aan het onderhandelen voor een kabinetsperiode of een nieuwe kabinetsformatie. Dus een deel van die discussies heeft collega Slob toen nog gevoerd. Die discussie liep ook wel meer via de Tweede Kamerfractie. Dus er was ook wel meer contact rechtstreeks tussen de bewindspersonen die daarover gingen en onze Tweede Kamerfractie. Maar het was wel duidelijk dat voor ons 2G heel zwaar lag, juist om de redenen die ik net noemde: het risico dat je toch een soort uitsluiting krijgt in een samenleving van mensen die zich niet willen laten vaccineren en ook het mogelijke effect dat dat weer heeft, dus de boosheid of het gevoel van "de overheid komt aan mijn lichamelijke integriteit" en dat dat dus een groter effect kan hebben op de wil om je te laten vaccineren. En voor de goede orde: ik ben niet tegen vaccineren. Ik vind het ook echt een belangrijk instrument dat we hebben en dat we ook mogen inzetten, maar ik vind wel dat mensen een vrijheid mogen hebben om daarin te kiezen.

De **voorzitter**:

Maar u had zorgen, maak ik hieruit op, over de potentiële uitsluiting wanneer het kabinet in ging zetten op die 2G-variant. Hoe werd er over de mogelijke verdeeldheid gesproken?

Mevrouw **Schouten**:

Ik weet dat ik daar met name ook gewezen heb op draagvlak in de Tweede Kamer, dat dat ingewikkeld lag en dat het dus ook maar ... Daarom was die discussie iets meer tussen de Tweede Kamerfractie van de ChristenUnie op dat moment en de betreffende bewindspersoon. Die hebben daar veel meer de bijna een-op-eendiscussie over gehad. Het was wel bekend hoe in ieder geval mijn partij daarin zat.

De **voorzitter**:

Maar goed, uiteindelijk ligt het wel voor in het kabinet.

Mevrouw **Schouten**:

Dat klopt. Dat klopt. En dan is er dus uiteindelijk eenheid van kabinetsbeleid, waarbij ook bekend was dat dit niet onze voorkeur had.

De **voorzitter**:

En toen heeft de Tweede Kamer het teruggedraaid.

Mevrouw **Schouten**:

Volgens mij is het nooit verder behandeld, het wetsvoorstel, omdat toen ook al wel duidelijk was dat er breder verzet was in de Tweede Kamer – overigens niet alleen bij mijn partij, maar ook bij andere partijen – en dat dit niet de route was die men op wilde. In de Tweede Kamer zijn daar hele felle discussies over geweest.

De **voorzitter**:

U noemde zojuist al een aantal bezwaren die u had. Waren er nog andere bezwaren?

Mevrouw **Schouten**:

Nee, dit waren wel de twee belangrijkste: gewoon de tweedeling die zou kunnen gaan ontstaan en ook het feit dat je dan dus eigenlijk veel meer weerstand zou kunnen gaan creëren tegen vaccinatiebeleid, niet alleen hier, maar ook in den brede, en de risico's die daaraan vastzitten. Maar ook gewoon meer de principiële ... Volgens mij is het artikel 11 van de Grondwet, dat je lichamelijke integriteit hebt als persoon. Dat vonden wij belangrijk.

De **voorzitter**:

Wat zou deze 2G-optie inhouden voor de inbreuk op godsdienstvrijheid?

Mevrouw **Schouten**:

Ik denk dat discussie breder was dan alleen godsdienstvrijheid. Het grondwetsartikel over godsdienstvrijheid gaat meer over het mogen belijden van je geloof. Dit had veel meer te maken met je lichamelijke integriteit. Ik noemde artikel 11 van de Grondwet al even. Dat ging breder, in mijn beleving, dan alleen maar godsdienst. Ik wil dus niet de suggestie wekken dat dit alleen maar was omdat wij misschien een christelijke partij zijn. Sterker nog, de meeste mensen in mijn omgeving zijn gewoon gevaccineerd. Het is dus niet zo dat dat alleen maar een religieus gemotiveerde discussie was. Integendeel.

De **voorzitter**:

In hoeverre werd er, als het gaat om het coronatoegangsbewijs, expliciet een grondrechtenafweging gemaakt?

Mevrouw **Schouten**:

Ehm, bedoelt u 2G of eerder bij het coronatoegangsbewijs?

De **voorzitter**:

Laten we beginnen met 2G.

Mevrouw **Schouten**:

2G. Ik weet dus dat wij in de ministerraad wel de discussie hebben gevoerd over de weging van grondrechten en dat daar ook de discussie was of ze nevensgeschikt of bovengeschikt waren. Dat is natuurlijk altijd de discussie. In principe zijn grondrechten nevensgeschikt aan elkaar. Dat was dus uiteindelijk de discussie: kun je er dan één artikel uitlichten, in dit geval artikel 11, en dat boven andere grondrechten zetten of moet het allemaal naast elkaar gewogen worden? Ik heb niet de beleving gehad dat ik iets bovengeschikt heb gemaakt, maar ik heb toen wel de discussie gevoerd dat het ook wel, ook in de mate van proportionaliteit, een grondrecht is van mensen om hier een eigen keuze in te maken.

De **voorzitter**:

Vond die weging of het neven- of bovengeschikt was ook plaats bij de 3G, daarvoor?

Mevrouw **Schouten**:

Nee, dat was minder. Ik weet wel dat we toen wel hebben gezegd: let op dat dat ook niet een discussie wordt die uiteindelijk kan uitmonden in vaccinatiedwang of -drang of -plicht. Dat hebben we wel steeds benoemd. Daar zat ook de mogelijkheid voor testen in en dat was wel een belangrijke toevoeging, omdat je mensen dan wel een optie geeft om ergens aan te voldoen ook als ze zichzelf niet willen laten vaccineren.

De **voorzitter**:

Dan wil ik even met u naar een uitspraak die u deed in het Nederlands Dagblad. U gaf daar een interview. Daarvoor vraag ik aan collega Huidekooper om even een passage daarvan voor te lezen.

De heer **Huidekooper**:

Ja. Ik citeer mevrouw Schouten: "Het is zeker niet aan mij voorbijgegaan dat er een moment kwam, waarop we elkaar in de samenleving begonnen los te laten. Daar hebben we in het kabinet ook over gesproken."

Mevrouw **Schouten**:

Ja, dat klopt.

De **voorzitter**:

We hadden het zojuist al over die verdeeldheid, maar het gaat nu specifiek om het moment dat we elkaar gingen loslaten. Op welk moment doelt u hier?

Mevrouw **Schouten**:

Ik weet niet precies wanneer dit interview was.

De heer **Huidekooper**:

Het interview is gepubliceerd op 13 juni 2024, terugblikkend op de coronaperiode.

Mevrouw **Schouten**:

Ja. Dus dat was later. Ehm ... Dat had ook te maken met wat ik net "de nalevingsbereid" noemde, ook met de – hoe moet ik dat zeggen? – discussies over de maatschappelijke onrust die er was. Het punt is denk ik vooral, als ik ... Dat zagen we. Nogmaals, dan kom je weer in de afwegingen over de dilemma's waar je op dat moment voor staat. Terugkijkend denk ik ook dat we ... Ik noemde dat net een soort "onderstroom" die er in de samenleving was, waarin mensen om verschillende redenen maatregelen wel of niet gingen navolgen, vaccineren wel of niet deden. We hebben, denk ik, onvoldoende onderscheiden wat daarbij de verschillende motieven van mensen waren. Dat zie je, denk ik, nu nog steeds doorwerken in het hier en nu. We zitten hier nu voor een parlementaire enquête. De coronacrisis is vrij abrupt gestopt, tenminste in de sfeer van maatregelen of zaken die we moesten doen. Maar voor heel veel mensen zit er nog steeds best veel pijn in wat er toen is gebeurd. Ik hoop dus heel erg dat deze commissie ook kan bijdragen, niet alleen aan waarheidsvinding, maar uiteindelijk ook aan een stuk heling, dat we met elkaar ook onderkennen wat het heeft betekend voor eenieder en allemaal op onze eigen plek. Ik denk dat we dat tot nu toe nog onvoldoende hebben gedaan. Dat komt dus ook voort uit het gevoel dat mensen hebben dat hen geen recht is gedaan omdat hun motieven in die zin misschien best zuiver waren, maar dat dat werd betwist omdat ze de maatregelen niet navolgden. Dat gebeurt, denk ik, ook omdat mensen hun bedrijf zijn kwijtgeraakt of naar aanleiding daarvan nu nog steeds in de schulden zitten. Dat stop je niet door alleen maar maatregelen te stoppen. Dat vereist eigenlijk dat je met elkaar nog nadenkt over hoe je nu ook verder

zo'n proces met elkaar vormgeeft om aan die heling of aan wat dan ook te werken. Ik hoop dus dat deze commissie die rol echt kan en wil pakken.

De **voorzitter**:

Wat zouden we kunnen doen om een bijdrage te leveren aan die heling?

Mevrouw **Schouten**:

Ehm ... Allereerst onderkennen dat het voor heel veel mensen niet iets is wat een aantal jaar geleden heeft plaatsgevonden, maar dat het tot nu toe nog steeds impact heeft, en ook met elkaar nadenken over manieren waarop je dat gesprek met elkaar kunt voeren. Ik weet dat er nu ook wel nagedacht wordt over allerlei crises die in de toekomst kunnen plaatsvinden. Ik denk dat dat ook wel een moment is waarop je met elkaar zou kunnen nadenken over hoe je ook met de samenleving zo'n dialoog kunt hebben. De vorm weet ik nog niet. Ik heb daar niet zo ver over nagedacht. Je kan heel lang blijven in een vraag wat er allemaal gebeurd is en wie er schuld heeft. Ik denk dat we allemaal feilbaar zijn geweest in wat er gebeurd is. Ik hoop dat er wel enig begrip is dat er – dat gaat helemaal niet over mezelf, hoor – dat het soms onmogelijke dilemma's waren waar we voor stonden, die keuzes die we moesten maken. Tegelijkertijd moeten we ervan leren voor de toekomst, maar het is ook belangrijk om te onderkennen dat heel veel mensen er nu nog last van hebben. Het is niet zomaar voorbij.

De **voorzitter**:

Dan tot slot vanuit mij op dit onderwerp. U had het er in het Nederlands Dagblad over dat we elkaar niet moeten loslaten.

Mevrouw **Schouten**:

Ja.

De **voorzitter**:

Wat zouden we kunnen doen om te voorkomen dat we in een crisis elkaar loslaten?

Mevrouw **Schouten**:

Steeds goed blijven aanvoelen wat de verschillende overwegingen zijn. Nogmaals, ik heb in dit kader ook het Maatschappelijk Impact Team genoemd. Daar niet generiek over spreken of oordelen, want dat gebeurde natuurlijk ook: mensen die zich niet wilden laten vaccineren, werden weggezet als onverantwoord. Ik geloof dat de heer Dijkhoff hen "wappies"

noemde of wat dan ook. Ik heb dat woord niet in de mond genomen, maar ik weet dat zij soms zo werden genoemd. Dat terwijl er hele verschillende motieven aan ten grondslag lagen. Je moet erkennen dat het voor mensen die hun bedrijf zijn kwijtgeraakt, een hele zware tijd is geweest en mogelijk nog steeds is. Voor jongeren die zich eenzaam hebben gevoeld in die periode, werkt dat nu nog steeds door in hun mentale gezondheid. Kijk dus ook naar hoe je daar in de zorg recht aan kunt doen. Het is bijna een no-brainer, maar kijk ook naar de pandemische paraatheid. Dit is meer de maatschappelijke-impactkant. Volgens mij hebben een aantal mensen dit ook al aangekondigd. Ik vond het verbazingwekkend hoe snel die pandemische paraatheid werd afgebouwd, dat daarop werd bezuinigd. Gelukkig is dat voor een deel weer teruggedraaid via de Kamer. We zitten nu in een enquêtecommissie, maar daarvoor waren we al bezig om de pandemische paraatheid af te bouwen. Dan denk ik dat we toch niet altijd gelijk de lessen hebben geleerd die we moeten leren.

De **voorzitter**:

Collega Huidekooper, heeft u op dit onderwerp nog aanvullingen?

De heer **Huidekooper**:

Ja, ik heb nog één aanvulling, voorzitter. Ik was met betrekking tot de toon met betrekking tot gevaccineerde mensen nog even iets preciezer benieuwd naar hoe dat besproken werd binnen het kabinet. We zien onder andere dat bijvoorbeeld de minister van VWS op een gegeven moment zegt nul begrip te hebben voor ongevaccineerden en ook dat het risico bestaat dat de zorg overbelast raakt door mensen die niet gevaccineerd zijn. De ChristenUnie waarschuwt een aantal keren gedurende de pandemie voor tweedeling. Zag u, uw partij, dat risico ook bij deze uitspraken vanuit het kabinet?

Mevrouw **Schouten**:

Ja. Ja.

De heer **Huidekooper**:

Leidde dat dan ook tot een bespreking daarvan? Werd dat aan de kaak gesteld?

Mevrouw **Schouten**:

We hebben dus meerdere discussies gehad, ook wat breder, over hoe je aankijkt tegen meer de vaccinatieplicht of -dwang. Ik moet zeggen dat de minister van VWS ook lange tijd – dat schreef hij ook steeds in zijn brieven –

geen dwang of plicht wilde, maar je merkte ook dat daarmee het bijna een soort van een ... een ... Het werd steeds ... We gingen steeds meer wat hard tegen hard daarin, nog geeneens zozeer in het kabinet, maar ook in de samenleving en in de Kamer tegen het kabinet. Natuurlijk hadden we die discussies ook in het kabinet, dat er ook mensen waren die zeiden: "Ja, maar er is een vaccin. Daarmee kun je solidariteit betrachten richting anderen die te maken hebben met zware maatregelen, de scholensluiting et cetera. Als je dan niet kiest voor een vaccin, is dat ook een hele bewuste daad." Nogmaals, ik heb ook begrip dat we die discussie voerden, want ik kan het andere perspectief ook inzien. Tegelijkertijd was voor mij steeds wel de overtuiging dat we die weg niet op moesten.

De heer **Huidekooper**:

Er was dus wel ruimte voor om uw collega's daarop aan te spreken. Waren zij daar ook ontvankelijk voor?

Mevrouw **Schouten**:

Nogmaals, dit was, denk ik, ook wat later in de fase waarin ik iets minder in de eerste loop zat omdat ik hier zat te onderhandelen. Maar ik heb hier ook echt wel met collega's over gesproken, ja. Ja.

De heer **Huidekooper**:

Waren zij dan ook bereid om hun toon aan te passen? Hoe ging u vervolgens de zaal weer uit, vertrok u dan bij dat gesprek?

Mevrouw **Schouten**:

Ja, dan moet ik echt helemaal terughalen hoe dat dan ging. Maar dat was toch vaak ook wel gewoon toelichten waarom je standpunt was zoals het was en waar je de risico's zag. Ja, meer in die sfeer.

De heer **Huidekooper**:

U wijst inderdaad, en we zien ook dat de ChristenUnie dat een aantal keer doet, op de tweedeling die in de samenleving is ontstaan. Mijn vraag is natuurlijk: is daar dan ook in de besluitvorming al voor gewaarschuwd? Is daar de expliciete afweging gemaakt: als we op deze manier communiceren en als we het coronatoegangsbewijs invoeren, kan dat mogelijk tot tweedeling leiden, maar alles afwegende accepteren we dat? Is daar zo bewust over gesproken?

Mevrouw **Schouten**:

Nou ja, van het coronatoegangsbewijs als zodanig – ik noem het maar even 3G – hebben we ook al wel gezegd ... Ik weet nog dat we in november 2020 een discussie hebben gehad over ... Er was een brief over het vaccinatiebeleid dat er zou gaan komen. Daarin hebben we ook expliciet de zin laten opnemen – of volgens mij stond die er al in, maar dan moesten we zorgen dat die erin bleef staan – dat er geen vaccinatieplicht of -dwang kwam. Daaromheen hebben we een discussie gehad. In maart ging het over het coronatoegangsbewijs. Toen heb ik ook nog ingebracht: let op dat we niet een kant opgaan van vaccinatieplicht of -dwang. Nou, dat was 3G, dus daar zat ook nog het testen bij. Toen we richting 2G gingen, hebben we daar in het kabinet ook nog wel een discussie over gehad. Dat was ook rondom de grondrechten, wat ik net benoemde. Dat zijn in ieder geval wel de momenten die ik mij voor de geest kan halen.

De heer **Huidekooper**:

Heeft het kabinet misschien ondanks bepaalde intenties toch met bepaalde uitspraken en maatregelen ook zelf bijgedragen aan de tweedeling die uiteindelijk is ontstaan?

Mevrouw **Schouten**:

Ja, het zou kunnen dat dat door sommige mensen toch wellicht werd opgevat als een gevoel van tweedeling.

De heer **Huidekooper**:

Dat het zou kunnen, is ons bekend. Mijn vraag is wat uw mening daarover is.

Mevrouw **Schouten**:

Ik denk dat het juist op zo'n fragiel thema als vaccinatieplicht of -dwang altijd goed is om je woorden daarin te wegen. Dat een minister van VWS voorstander is van vaccineren, begrijp ik heel goed, want dat is natuurlijk ook iets waar hij voor staat. Tegelijkertijd is het goed om dan te bedenken wat je in circulatie brengt met bepaalde uitspraken.

De heer **Huidekooper**:

Dit is een genuanceerd antwoord.

Mevrouw **Schouten**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Neigt dat meer naar een ja of naar een nee?

Mevrouw **Schouten**:

Ik zou zelf die uitspraken niet hebben gedaan; laat ik het zo zeggen. Ik wil het echt bij mezelf houden, want ik vind het ook echt wel uw taak om dan te vragen aan de minister van VWS wat zijn overwegingen daarbij zijn geweest. Ik zou die uitspraken niet hebben gedaan.

De heer **Huidekooper**:

Dan laat ik het daarbij.

De **voorzitter**:

Collega Mutluer, heeft u op dit onderwerp nog aanvullingen? Nee? Dan kunnen we naar het volgende onderwerp. Collega Huidekooper.

De heer **Huidekooper**:

Ja, dank. Ik zou nog een aantal vragen willen stellen over postcovid. Tijdens de pandemie wordt namelijk steeds duidelijker dat een coronabesmetting ook langdurige klachten kan veroorzaken. Dat noemen we postcovid of ook wel long covid. Mijn eerste vraag zou zijn: hoe hield het kabinet bij de besluitvorming, waar we vandaag uitgebreid over hebben gesproken, rekening met postcovid?

Mevrouw **Schouten**:

Op enig moment is dat ter sprake gekomen. Dat was voorjaar 2021, uit mijn hoofd. Het was februari, maart, april 2021, ergens in die sfeer.

De heer **Huidekooper**:

Hoe gebeurde dat toen?

Mevrouw **Schouten**:

Sorry?

De heer **Huidekooper**:

Hoe gebeurde dat toen?

Mevrouw **Schouten**:

De discussie ging er toen over dat de Britse variant, noem ik het maar eventjes, van het virus heel besmettelijk leek. We hadden er natuurlijk wel

zicht op dat jongeren wel besmet konden worden, maar wat minder vaak op de ic belandden. Toen was het dus meer een discussie van: hebben we de ic ... Dat was natuurlijk steeds leidend, maar de vraag was: zit er dan ook nog een risico op dat er brede verspreiding is? Toen kwam ook het punt van postcovid wel aan de orde: ook al kom je niet op de ic, dan nog kan het wel degelijk ook impact hebben op degenen die besmet zijn geraakt.

De heer **Huidekooper**:

Dat is helder. Dat is al wat meer richting het einde van de pandemie. Wij zien in ons onderzoek dat postcovid al eerder wel op de radar stond en dat er ook vanuit de Kamer initiatieven worden genomen, eigenlijk om het kabinet op te roepen om in de besluitvorming rekening te houden met postcovid. Ik noem even een paar dingen. Zo wordt eind juni door Kamerlid Paulusma een actieplan met tien punten overhandigd voor extra hulp voor mensen met langdurige klachten. We zien in juni 2021 een discussie in het kabinet over de vraag of zorgmedewerkers met longcovid een financiële tegemoetkoming moeten krijgen. Een besluit daarover blijft uit. We zien in september 2021 een Kamerbrief van de minister van VWS over het driesporenbeleid longcovid, waarin het kabinet niet kiest voor een landelijk registratiepunt of voor een financiële tegemoetkoming. Voordat we aankomen bij de derde lockdown en de manier waarop postcovid daarin is meegenomen, zou mijn vraag zijn: hoe hield het kabinet tot aan die periode rekening met postcovid in de vele besluiten die zijn gevallen?

Mevrouw **Schouten**:

Ik weet dat collega Van Ark dat wel opbracht. Zij heeft, volgens mij, C-support meer handen en voeten gegeven in de periode daarvoor. Dat was dus al voor juni, want zij is daarna natuurlijk uitgevallen. Op dat moment – dat is dus ongeveer tot juni, zeg ik maar even – waren er wel signalen en waren er zaken die daar wel bekend waren, maar was er ook nog best wel veel onduidelijk daarover. Het klopt inderdaad dat het op enig moment zo was – dat speelde natuurlijk ook mee in wat ik al noemde, namelijk de belasting van de zorg – dat zorgmedewerkers niet alleen uitvielen, maar ook langdurig uitvielen, dus niet nadat je ...

De heer **Huidekooper**:

Dus op die manier woog u postcovid mee?

Mevrouw **Schouten**:

Ja, en toen kwam er dus inderdaad ook de roep om financiële compensatie,

want ik herinner me ook nog dat dat gesprek toen is gevoerd. Het was dus wel bekend. Ik moet zeggen dat ik zelf iets meer op afstand stond van de discussie over postcovid of long covid. Dat was op dat moment nog meer iets binnen het zorg- en socialezakendomein, omdat toen ook de roep om compensatie kwam. Die kwam met name vanuit de vakbonden, volgens mij.

De heer **Huidekooper**:

U gaf eerder in het verhoor aan dat in de besluitvorming de focus vaak op de korte termijn lag, boven de lange, en ook op de vraag waar de kwantitatieve, "harde" data, noem ik het maar even, voor beschikbaar waren. Was postcovid ook een slachtoffer daarvan? Was het iets wat meer speelde op de lange termijn en waar op dat moment ook geen harde data voor beschikbaar waren?

Mevrouw **Schouten**:

Ehm ... Dat zou kunnen, ja. Ik zit even terug te halen hoe dat liep. Ehm ... Het was ook daarin natuurlijk nog niet ... Er waren wel echt signalen over, dat het langduriger was dan een korte ziekte die je doormaakt. Ik heb zelf gewoon iets minder scherp hoe we die discussie hebben gevoerd, moet ik eerlijk zeggen.

De heer **Huidekooper**:

Oké. Heeft u zicht op wat er in die periode ... U gaf aan: er was ook nog veel onduidelijk. Tegelijkertijd waren er ook al wel eerder signalen en beschikbare rapporten, maar er waren ook nog zaken onduidelijk; dat klopt zeker. Heeft u een idee van wat er toen is gebeurd om zicht te krijgen op de informatie die nog onduidelijk was?

Mevrouw **Schouten**:

Nee, dat weet ik niet zo.

De heer **Huidekooper**:

Oké. Heeft u een beeld van of er in die tijd met patiënten gesproken is die ...

Mevrouw **Schouten**:

Ik weet dat collega Van Ark – dat noemde ik al – dat ook wel terugkoppelde. Nogmaals, die had ook contact met C-support. Ehm ... Wat er exact gedaan is om meer informatie te krijgen, weet ik niet.

De heer **Huidekooper**:

Maar u kunt zich niet herinneren dat er breder in het kabinet over gesproken is? Dat liep via de vakminister?

Mevrouw **Schouten**:

Ja, maar die bracht het ook wel in in de gesprekken, bijvoorbeeld in het Catshuis.

De heer **Huidekooper**:

Oké, dus het is wel besproken in het kabinet?

Mevrouw **Schouten**:

Ja. Zij gaf wel terugkoppeling van haar gesprekken daarover, maar als u vraagt wat exact de informatie is die ze nog miste: dat weet ik niet.

De heer **Huidekooper**:

Tegelijkertijd constateren we natuurlijk dat een hoop mensen in de samenleving nu nog steeds niet mee kunnen draaien, omdat ze lijden aan de gevolgen van postcovid. U gaf aan: we hebben daar een aantal keer over gesproken, maar tegelijkertijd lag de focus ook op het bestrijden van het virus en was er nog veel onduidelijk. Wat zou er in een volgende pandemie dan beter of anders kunnen voor deze groep?

Mevrouw **Schouten**:

In eerste instantie, denk ik, echt erkenning, omdat dat ook al heel belangrijk is. Er is toch ook, denk ik, nog wel langer gedacht: het is toch van tijdelijke aard. Of neem de impact daarvan op mensen. Daar hebben we nu natuurlijk veel meer zicht op, namelijk dat het voor sommige mensenlevens verwoestend is. Ehm ... Dus: een snelle herkenning en erkenning dat dit ook kan optreden en, denk ik, dat men toch snel probeert zicht te krijgen op wat het dan precies is. Maar goed, nogmaals, ik heb daar niet zo heel veel zicht op. Het is dus niet alleen zozeer: is het dan een langere ic-opname? Dat was bij deze mensen vaak niet het geval. Die waren ziek geweest, maar daardoor bleven zij erachteraan natuurlijk heel lang ... Ze konden bijna niets meer. Dat is niet per se gelijk een ic-opname, maar dat is wel degelijk een zwaar ziektebeeld.

De heer **Huidekooper**:

Tegelijkertijd horen wij ook van veel mensen met wie wij hebben gesproken dat het juist heel erg lang heeft geduurd om die erkenning te krijgen.

Mevrouw **Schouten**:

Hm-hm.

De heer **Huidekooper**:

U zat op dat moment in het kabinet, dus dan zou mijn vraag aan u eigenlijk zijn: waarom heeft dat dan zo lang geduurd?

Mevrouw **Schouten**:

Ik denk omdat ... Maar goed, dat is een beetje speculeren, omdat ik dus iets minder diep in deze discussie heb gezeten. Volgens mij kwam dat doordat er nog best veel onduidelijk was over de impact, over hoelang het duurde, over wat de gevolgen daarvan waren ... Ehm ... En dat, nou ja, dus ook ...

Voorheen was het natuurlijk heel vaak zo dat het aantal besmettingen ook weer leidde tot meer ic-opnames. Met name na de vaccins zagen we dat er wel besmettingen waren, maar dat er minder ic-opnames waren. Ja, besmettingen als zodanig waren natuurlijk ook een risicofactor. Dat zien we nu ook bij postcovid. Ik denk dat we daarmee niet altijd helemaal scherp hadden hoeveel impact dat ook nog kon hebben op mensen. Ik heb er niet een heel goed antwoord op, besef ik, dus dat spijt me, maar dat komt ook doordat ik iets meer op afstand stond van die discussie.

De heer **Huidekooper**:

Mijn vraag zou inderdaad zijn: lag dat er dan aan dat er onvoldoende informatie was over de langetermijneffecten of dat die langetermijneffecten het in de weging toch hebben verloren van de kortetermijndruk op de zorg en het voorkomen van covid?

Mevrouw **Schouten**:

Ik denk, als ik er nu aan terugdenk, dat het ook een combinatie van die twee is geweest. Als je er meer zicht op hebt en weet wat er speelt, dan komt het natuurlijk ook meer naar boven in de discussie over hoe je dat moet wegen.

De heer **Huidekooper**:

Duidelijk. Dan zou mijn slotvraag over dit onderwerp als volgt zijn. De gevolgen van postcovid zijn namelijk voor grote delen van de samenleving nog steeds merkbaar en u hintte er net al op: we zijn vrij snel over die periode heen gestapt.

Mevrouw **Schouten**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Wat zou er nu nog voor deze groep, de groep postcovidpatienten, die er nog steeds dagelijks last van ondervinden, gedaan kunnen worden?

Mevrouw **Schouten**:

Dat is natuurlijk ook een politieke vraag, maar tegelijkertijd denk ik dat het ... Er is natuurlijk ook een aanpak geweest voor postcovidpatiënten. Die is ook eigenlijk weer verder afgebouwd. Ik denk dat het heel goed zou zijn om te kijken wat er toch, misschien nog medisch of iets dergelijks, maar zeker ook in de herkenning en erkenning, nodig is om aan deze groep recht te doen.

De heer **Huidekooper**:

Oké, dank u wel.

De **voorzitter**:

Collega Mutluer, heeft u op dit onderwerp nog aanvullingen?

Mevrouw **Mutluer**:

U gaf net aan dat u de gevolgen van corona voor mensen niet helemaal scherp had, terwijl we ook in ons onderzoek zien dat al in oktober 2020, door de oprichting van C-support, coronasupport, wel duidelijk was dat er patiënten waren die drie maanden na de coronabesmetting nog klachten hadden en dat er in maart 2021 zelfs werd aangegeven dat men onder de indruk was van de heftige problematiek. De Kamer had al een motie ingediend om het een en ander te laten registreren via een landelijk registratiepunt en mensen financieel te compenseren. Dat kwam er niet. Mijn vraag is waarom dat zo verliep.

Mevrouw **Schouten**:

Ik snap de vraag. Ik heb het goede antwoord daar ook niet op. Ik merkte dat het van mijzelf ook iets verder weg stond – ik heb dat net ook genoemd – omdat het ook iets meer in de medische en socialezakenhoek speelde. Tamara van Ark bracht de zaken die er speelden rondom postcovid wel gewoon op, dus zij had daar zeker ook wel oog voor. Ik kan mij niet herinneren dat het in veel van de discussies die wij hebben gehad, een heel prominent thema is geweest.

Mevrouw **Mutluer**:

Zegt u daarmee ... Nee, ik stel de vraag anders. Vindt u dat postcovid voldoende serieus is genomen bij de besprekingen binnen het kabinet?

Mevrouw **Schouten**:

Nou ja, terugkijkend kun je zeggen: daar hadden we gewoon scherper op moeten zijn. Ehm ... Het feit dat ik mij niet heel sterk kan herinneren dat het een grote discussie is geweest, wil niet zeggen dat die er niet is geweest, want mijn herinnering kan ook beperkt zijn. Ehm ... Maar ik kan mij niet herinneren dat dat in een afweging om bijvoorbeeld maatregelen af te schalen of op te schalen een hele doorslaggevende factor is geweest.

Mevrouw **Mutluer**:

Kunt u zich voorstellen dat daarmee heel veel postcovidpatiënten het gevoel hebben dat ze niet erkend dan wel herkend zijn?

Mevrouw **Schouten**:

Zeker, daarom heb ik even geleden ook al gezegd dat er ook meer erkenning en herkenning moet komen voor deze patiënten. Ik ken er ook een paar uit mijn directe omgeving. Het is echt ongelooflijk zwaar. Het heeft hun leven op onderdelen echt stilgezet. Dat moeten we niet onderschatten. Ik hoop dus ook dat dit, naar aanleiding van deze enquête, ook prominenter op de politieke agenda kan komen.

Mevrouw **Mutluer**:

Oké. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Mevrouw Schouten, ik wil met u naar het laatste onderwerp van dit openbare verhoor: het einde van de pandemie. Inmiddels was het kabinet-Rutte IV geïnstalleerd. U werd minister voor Armoede, Participatie en Pensioenen en wederom vicepremier namens de ChristenUnie. In maart 2022 kwamen de laatste coronamaatregelen te vervallen. We zien in ons onderzoek dat zowel in 2020 als in 2021 al is gesproken over een herdenkingsmoment. Waarom is er nooit een herdenkingsmoment gekomen?

Mevrouw **Schouten**:

Ik denk door wat ik net schetste, namelijk dat er toch een soort abruptheid was in het stoppen van de maatregelen, dat iedereen een soort van diep ademhaalde en doorging. In den brede, los even van de herdenking, hebben

we dus niet een moment of een werkwijze gevonden om met elkaar terug te kijken op wat er allemaal is gebeurd en hoeveel impact het heeft gehad op mensen en wat de verschillende beelden daarbij zijn geweest. Ik denk dat we allemaal blij waren dat we vooruit konden. Ik denk dat dit aspect onderbelicht is gebleven.

De **voorzitter**:

"Blij dat we vooruit konden", geeft u aan. Is er in het kabinet-Rutte IV, dus na maart 2022, toen de laatste coronamaatregelen kwamen te vervallen, ooit nog teruggeblikt op die gehele coronaperiode?

Mevrouw **Schouten**:

We gingen heel snel toch ook wel weer door. Het bleef nog wel wat langer doorgaan. Het Maatschappelijk Impact Team is toen natuurlijk ook nog actief geweest en heeft ook nog adviezen gegeven. Tegelijkertijd speelde dat wel, maar eigenlijk was iedereen ook weer bezig met het hier en nu en hoe je op onderdelen de geleden schade kon inhalen.

De **voorzitter**:

Wat vindt u ervan dat er nooit een terugblik heeft plaatsgevonden?

Mevrouw **Schouten**:

Daar heb ik nu net ook voor gepleit. Ik weet niet of je dat zo kort op een crisis helemaal open kunt doen, maar tegelijkertijd vind ik het wel belangrijk dat we met elkaar een werkwijze vinden om – ik noemde het net "heling" – niet alleen technisch terug te kijken. Nogmaals, ik hoop dat deze commissie dat ook tot haar taak rekent. Maar het gaat er ook om hoe je met elkaar tot een gesprek komt over hoe het voor mensen is geweest, over hoe ze er soms onder geleden hebben en over hoe ze daar ook weer verder in kunnen en hoe we als samenleving ook weer verder daarin kunnen. Ik denk dat dit in z'n geheel best goed zou zijn.

De **voorzitter**:

Voordat ik naar mijn slotvraag ga, kijk ik even of collega Huidekooper nog aanvullingen heeft.

De heer **Huidekooper**:

Dat is niet het geval, voorzitter.

De **voorzitter**:
Collega Mutluer?

Mevrouw **Mutluer**:
Ik heb ook geen vraag.

De **voorzitter**:

Tot slot. Het valt eigenlijk een beetje buiten de scope van het onderzoek, dus ik laat het aan u of u daarop wilt antwoorden, want wij beperken ons tot de coronajaren. In uw huidige rol – u bent nu burgemeester van Rotterdam – staat u midden in de samenleving. Welke blijvende gevolgen van corona ziet u vanuit uw ambt?

Mevrouw **Schouten**:

Ik denk dat we dat allemaal wel zien. In de samenleving is het vertrouwen in de overheid lager geworden. Mensen, ook ondernemers, hebben nog steeds te maken met de economische gevolgen daarvan. De gevolgen van corona zijn voor hen nog steeds een dagelijkse realiteit, met name door schulden. Het vaccinatiebeleid is lastiger geworden, niet alleen vaccinatie, maar ook bevolkingsonderzoeken. Mensen zijn daarmee terughoudender geworden, wat echt wel effect heeft, met name in bepaalde wijken, op de gezondheid van mensen. Wat ik ook zie en is dat wat ik nu eigenlijk heb gezien ... In onze communicatie hadden we vrij generieke communicatie over corona, terwijl ik nu zie, ook in mijn huidige rol, dat je bepaalde wijken en bepaalde groepen in de samenleving daar niet per se mee bereikt. Je hebt echt een andere werkwijze nodig om mensen meer mee te nemen in wat er aan de hand is, en om ze iets in handen te geven waarmee ze zelf regie kunnen hebben op wat er gebeurt. Je moet daarin op een andere manier het vertrouwen van mensen winnen. Wij doen dat nu heel erg goed door bijvoorbeeld te werken met vertrouwenssleutelfiguren in de wijken, die we veel meer laten meedoen en laten meedenken over hoe je mensen kunt bereiken, hoe je ze kunt overtuigen of hoe je ze mee kunt laten denken en doen, bijvoorbeeld wat betreft weerbaarheidsdiscussies. Dat doen we echt vanuit de wijken zelf en dus niet top-down, maar eigenlijk veel meer bottom-up.

Ik denk dat dat soort lessen ook belangrijk zijn om mee te nemen in een volgende crisis. Je moet veel meer nadenken over hoe je verschillende groepen op een verschillende manier kunt bereiken, met name in de wijken waarin het soms heel kwetsbaar is. Het is niet één geheel. Later is dat in de

corona-aanpak ook wel gebeurd. Met name wat betreft de vaccinatie is men veel fijnmaziger gaan kijken naar hoe je mensen kon bereiken. Ook daar moet je vanaf het begin van een pandemie, of wat van crisis dan ook, veel meer over nadenken. Het gaat dan met name over vertrouwen in de overheid en vertrouwen onderling. Soms heeft het echt families en vriendengroepen uit elkaar getrokken. Dat zit er nog steeds. Mensen voelden zich in een hoek gezet als ze toch bepaalde vragen hadden over de aanpak van corona. Ze kregen voor hun gevoel dan meteen een soort stempel. Dat heeft ze terughoudender gemaakt. Ik denk dat we ook allemaal zien dat met name de mentale problematiek van jongeren en van bepaalde groepen in de samenleving echt wel toegenomen is na corona. Er zijn dus heel veel een soort van tweedeorde-effecten ontstaan. Die erkenning moeten we geven en we moeten met elkaar nadenken over hoe we daar als samenleving mee om moeten gaan.

De **voorzitter**:

Oké, dank voor die toelichting. Hiermee zijn we aan het einde gekomen van dit openbare verhoor. Ik verzoek de bode om de getuige naar buiten te leiden.

(Mevrouw Schouten wordt naar buiten geleid door de bode.)

De **voorzitter**:

Het eerstvolgende openbare verhoor vindt vanmiddag om 14.00 uur plaats, met de heer Kees van der Staaij. Ten tijde van de pandemie was hij SGP-fractievoorzitter in de Tweede Kamer. Ik sluit de vergadering.

Sluiting 12.49 uur.